

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Roko Kukanauzos,
II kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studento

Magistro darbas

**Tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese
galimybės**

**Possibilities of using polygraph test results in the evidentiary
process**

Vadovas: doc. dr. Andrej Gorbatkov

Recenzentė: prof. dr. Gabrielė Juodkaitė - Granskienė

Vilnius

2024

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe, vadovaujantis teisės aktais, mokslininkų nuomonėmis ir teismų jurisprudencija analizuojami tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese teisinio reglamentavimo ir praktikos ypatumai Lietuvoje ir JAV.

Darbe atskleidžiama poligrafo samprata ir psichofiziologinio tyrimo naudojant poligrafą esmė, tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo baudžiamajame įrodinėjimo procese teisinio reglamentavimo ir teismų praktikos ypatumai Lietuvoje ir JAV.

Pagrindiniai žodžiai: poligrafas, psichofiziologinis tyrimas, baudžiamasis procesas, įrodinėjimas.

This paper analyses the peculiarities of the legal regulation and practice of the use of polygraph examination results in the process of evidence in Lithuania and the USA on the basis of legal acts, scientific opinions and jurisprudence.

The work reveals the concept and the essence of the psychophysiological polygraph examination, the peculiarities of the legal regulation and judicial practice of the use of the results of the polygraph examination in the criminal evidentiary process in Lithuania and the USA.

Keywords: polygraph, psychophysiological testing, criminal procedure, evidence.

TURINYS

IŽANGA	2
1. POLIGRAFO SAMPRATA IR JUO ATLIEKAMO TYRIMO ESMĖ.....	6
1.1. Poligrafo samprata	6
1.2. Psichofiziologinio tyrimo naudojant poligrafą esmė.....	10
2. TYRIMO POLIGRAFU REZULTATŲ PANAUDOJIMO ĮRODINĖJIMO PROCESSE TEISINIS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE IR JAV	15
2.1. Tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese teisinis reglamentavimas Lietuvoje.....	15
2.2. Tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese teisinis reglamentavimas JAV.....	21
3. TYRIMO POLIGRAFU REZULTATŲ PANAUDOJIMO BAUDŽIAMAJAME PROCESE PRAKTIKA: LIETUVOS IR JAV BYLŲ ANALIZĖ.....	29
3.1. Tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo baudžiamajame procese praktika Lietuvoje	29
3.2 Tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo baudžiamajame procese praktika JAV	33
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	38
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	40
SANTRAUKA.....	49
SUMMARY	50

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Šiuolaikiniame pasaulyje mokslo ir technologijų pasiekimai vis plačiau pritaikomi įvairiose veiklos srityse. Ne išimtis ir įrodinėjimo procese arba, kitaip tariant, veikloje, nukreiptoje į tiesos atskleidimą remiantis faktais. Įrodinėjimo baudžiamajame procese veiksmingumas ir sėkmė labai priklauso nuo to, ar nusikalstamų veikų tyrimo metu, aiškinantis tam tikras aplinkybes ir faktus, laiku ir tinkamai naudojamos įvairios techninės priemonės, įskaitant poligrafą. Nors poligrafas, siejamas su melo nustatymo funkcija, išrastas seniai¹, tyrimo poligrafu rezultatų statusas ir jo įrodomoji reikšmė, ypač baudžiamajame procese, vis dar išlieka mokslinių diskusijų objektu.

Vieni mokslininkai (pavyzdžiui, Kovalenko ir Saldžiūnas 2011, Widacki, 2012, p.255, p. 35, Nelson, 2016, p. 83, Saakjan, 2019, p. 98, Kraujalis ir Malewski, 2022, p. 112, Nosek, 2023, p.199, Panjaitan and Chumbradika, 2023, p. 3276, Sadekov, 2023, p. 94, Serhii ir kt., 2024, p. 496, Fersa, 2024, p. 38 ir daugelis kitų) mano, kad su poligrafo pagalba atlikti psichofiziologiniai tyrimai yra reikšmingi, nes padeda išaiškinti ir atskleisti nusikalstamas veikas, nustatyti jas padariusius asmenis ir pan. Oponentai (pavyzdžiui, Goda, 2010, p. 43, Leonetti, 2017, Stanley, 2018, Kotsoglou, 2021, p. 32, Verschuere, 2024, p.11 ir daugelis kitų) abejoja poligrafo tyrimo rezultatų moksliniu pagrįstumu, tikslumu, taigi ir naudingumu ir, netgi, melo nustatymą poligrafu vadina pseudomokslinė technologija (Kotsoglou, 2021, p. 32). Trečioji grupė mokslininkų laikosi tarpinės pozicijos – jų nuomone, poligrafu atliekamų tyrimų reikšmės negalima nei paneigti, nei pateisinti, nes ši technologija (Langleben and Moriarty, 2013, p. 234), bei jos teisinis reglamentavimas (Schauer, 2012, p. 41) dar turi būti tobulinami.

Aptartas mokslinis diskursas lemia ir tai, kad pasaulio valstybės skirtingai reglamentuoja tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimą įrodinėjimo procese. Psichofiziologinio tyrimo taikymas, remiantis tuo, kad tai mokslškai pagrįsta technologija, baudžiamajame procese yra leistinas, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV) Kanadoje (Saakjan, 2019, p. 98), Izraelyje, Belgijoje, Bulgarijoje, Indijoje (Serhii 2023, p. 492), Suomijoje (Meijer and Verschuere, 2010, p. 325), Lenkijoje (Widacki et al. 2017, p. 15) ir kt. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje (Meijer and Verschuere, 2010, p. 33), Vokietijoje (Undeutsch, 2007, p.7), Austrijoje (Stempkowski, 2013, p. 77), Australijoje (Serhii 2023, p. 492) ir kt. tyrimas poligrafu dėl nepakankamo mokslinio

¹ Poligrafą, 1921 m. išrado Kalifornijos universiteto Berklyje medicinos studentas Džonas Augustas Larsonas. A Brief History of the Lie Detector It's surprisingly hard to create a real-life Lasso of Truth, Marsh 31 Jul 2019. Prieiga per internetą: <https://spectrum.ieee.org/a-brief-history-of-the-lie-detector> / [žiūrėta 2024 m. rugsėjo 18 d.].

pagrįstumo, bei dėl požiūrio, kad niekas negali būti verčiamas liudyti prieš save (Undeutsch, 2007, p. 8) yra draudžiamas ir baudžiamajame procese nenaudojamas.

Vieningos mokslininkų nuomonės nebuvimas, skirtingas pasaulio šalių reglamentavimas lemia, kad tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo baudžiamajame procese klausimas tebėra atviras ir aktualus analizei.

Darbo tikslas – išanalizuoti tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese galimybes Lietuvoje ir JAV.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti poligrafo sampratą ir psichofiziologinio tyrimo naudojant poligrafą esmę;
2. Atskleisti tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese teisinio reglamentavimo ypatumus Lietuvoje ir JAV.
3. Analizuojant Lietuvos ir JAV teismų praktiką atskleisti tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo baudžiamajame procese praktikos ypatumus.

Darbo objektas. Tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese galimybės, teisinis reglamentavimas Lietuvoje ir JAV bei šių rezultatų panaudojimo praktinis įgyvendinimas.

Atkreiptinas dėmesys, kad tyrimo poligrafu rezultatai naudojami darbo teisės, civilinio, administracinio, baudžiamojo proceso įrodinėjimo procesuose. Tačiau dėl ribotos magistro darbo apimties, nėra galimybės išsamiai išanalizuoti šios technologijos panaudojimo galimybių visų teisės šakų procesuose. Todėl pasirinkta tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimą analizuoti tik įrodinėjime, kuris vykdomas baudžiamojo proceso metu. Būtent šiame procese kyla daugiausia diskusijų dėl tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo reikalingumo, naudingumo.

Iš visų pasaulio valstybių analizei pasirinkta Lietuva ir JAV neatsitiktinai. Mokslininkai pažymi, kad JAV yra lyderė tarp visų pasaulio valstybių poligrafo naudojamo srityje (Serhii 2023, p. 492). Šioje šalyje tyrimo poligrafu rezultatai pripažįstami įrodymais (Fedoseeva, 2022, p. 29). Kasmet JAV atliekama apie 2,5 milijonų tyrimų poligrafu (Bittlearchive, 2020). Tuo tarpu Lietuvoje, nuo 2011 iki 2022 metų pradžios Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre (toliau – LPKTC) atlikta virš 400 tyrimų (Kraujalis ir Malewski, 2022, p.110). Remiantis 2023 m. duomenimis, JAV dirba 1000 federaliniu lygmeniu sertifikuotų poligrafo specialistų (The Truth about Polygraph...2024). Lietuvoje, dabartiniu metu, tyrimus poligrafu ikiteisminiame tyrime atlieka tik vienas specialistas (Kraujalis ir Malewski, 2022, p. 113). Akivaizdu, kad JAV praktika poligrafo tyrimų

kontekste, nepalyginamai didesnė, nei Lietuvos. Todėl naudinga išanalizuoti šios valstybės teisinį reglamentavimą, teismų praktiką ir palyginti su mūsų šalimi.

Tyrimo metodai. Rašant magistro baigiamąjį darbą remtasi įvairiais mokslinio tyrimo metodais. Istorinis metodas taikytas atkleidžiant poligrafo ir juo atliekamo tyrimo sampratą, aiškinantis teisinio reglamentavimo pokyčius tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo atveju. Pasitelkus lingvistinį tyrimo metodą atskleidžiamos esminės, darbe naudojamos, sąvokos. Naudojant dokumentų analizės metodą išanalizuotas tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese teisinis reglamentavimas, praktika. Remiantis loginiu – analitiniu tyrimo metodu atkleisti tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese ypatumai. Vadovaujantis lyginamuoju tyrimo metodu palygintas JAV ir Lietuvos teisinis reglamentavimas ir praktika analizuojamoje srityje. Mokslinė indukcija pritaikyta identifikuojant probleminius tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo aspektus. Apibendrinimo metodas taikytas formuluojant skyrių apibendrinamus, tyrimo išvadas.

Darbo originalumas. Apie poligrafą, jo pagalba atliekamą tyrimą, tyrimo rezultatų panaudojimo galimybes įrodinėjimo procese (įskaitant baudžiamąjį) Lietuvos ir užsienio mokslininkai rašė gana daug. Pavyzdžiui, poligrafo sampratą tyrė G. Cook, G. ir C. Mitschow (2019), M. S Mallow (2020), I. V. Smolkova (2023). Poligrafu atliekamo psichofiziologinio tyrimo esmę nagrinėjo O. I Motlyakh ir V. O. Shapovalov (2022). Psichofiziologinių tyrimų naudojant poligrafą teisinį reglamentavimą Lietuvoje analizavo, L. Kraujalis ir H. Malewski. (2022). Teisinį reglamentavimą JAV tyrė B. McCall (2024). JAV praktiką analizuojamu klausimu nagrinėjo A. G. Saakjan (2019) ir t.t. Tačiau teisės doktrinoje nėra atliktas išsamus ir sisteminis JAV ir Lietuvos teisinio reglamentavimo bei teismų praktikos tyrimo poligrafu rezultatų baudžiamajame procese palyginimas.

Psichofiziologiniai tyrimai poligrafu, tam tikrais aspektais, buvo analizuoti ir magistro baigiamuosiuose darbuose. Pavyzdžiui, 2019 m. N. Gorbatkova nagrinėjo psichofiziologinio tyrimo procesinius kriminalistinius aspektus, sudarančius jo charakteristiką, atskleidė problematiką ir pateikė tam tikrų, aktualių problemų galimus sprendimo variantus. Šiame darbe išsamesnei teisinio reglamentavimo analizei pasirinkta Latvija, Vengrija, Austrija, Lenkija. Tais pačiais metais J. Takulinskaitė tyrė teisinį poligrafo taikymo reglamentavimą ir praktiką Europos Sąjungoje. Taigi šiuose darbuose JAV reglamentavimui ir praktikai bei palyginimui su Lietuva dėmesys skirtas nebuvo.

Šis magistro darbas originalus tuo, kad jame stengiamasi kompleksiškai išanalizuoti JAV ir Lietuvos teisinį reglamentavimą bei teismų praktiką tyrimo poligrafu rezultatų baudžiamajame procese panaudojimo galimybių kontekste.

Svarbiausi šaltiniai. Rašant pasirinktą temą remtasi Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu (2002), Lietuvos Respublikos poligrafo naudojimo įstatymu (2000), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 12 d. nutarimu „Dėl Tyrimo poligrafu taisyklių ir Leidimo atlikti tyrimus poligrafu formos patvirtinimo,“ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2009 m. rugsėjo 4 d. įsakymu „Dėl psichofiziologinio tyrimo taikymo policijos veikloje instrukcijos patvirtinimo,“ JAV valstijų įstatymais. Darbe remtasi Lietuvos mokslininkų, pavyzdžiui, L. Belevičiaus (2002), G. Godos (2010), A. Kovalenko ir V. Saldžiūno (2011, 2012), J. Baltrūnienės ir A. Janušausko (2013), J. Juškevičiūtės (2013), L. Kraujalio ir H. Malevski (2022) ir kt. nuomonėmis. Vadovautasi ir užsienio autorių, pavyzdžiui, R. Nelson (2016), A. S. E. Monguš (2018), A. G. Saakjan (2019), K. N. Kotsoglou (2021), B. N. Panjaitan and C. Chumbradika (2023), I. V. Smolkova (2023) A. Serhii ir kt. (2023) ir kt. pozicijomis. Temą atskleisti padėjo Lietuvos ir JAV teismų praktikos analizė.

1. POLIGRAFO SAMPRATA IR JUO ATLIEKAMO TYRIMO ESMĖ

1.1. Poligrafo samprata

Per visą istoriją žmonės domėjosi būdais, kurių pagalba būtų galima atskirti melą nuo tiesos. I. V. Smolkova mano, kad pirmuoju žmogaus psichofiziologinių reakcijų tyrinėtoju turi būti laikomas III a. prieš Kristų gyvenęs senovės graikų gydytojas Erasistratas, kuris, siekdamas aptikti melą, tikrindavo žmogaus pulsą (2023, p. 198). Kitose šalyse taip pat buvo fiksuojama tam tikrų, savotiškų, melo nustatymo būdų.

Kai kuriose Afrikos gentyse burtininkai, atlikdami ritualinį šokį aplink įtariamuosius juos uostydavo, kad atpažintų melagį. Šiuo atveju kaltė buvo nustatoma pagal įtariamojo prakaito kvapo intensyvumą (Močagin, 2012, p. 129).

Senovės Indijoje, siekiant nustatyti, ar asmuo dalyvavo darant nusikaltimą, buvo naudojamas toks testas: įtariamajam nusikaltimo padarymu buvo užduodami neutralūs klausimai ir klausimai, susiję su nusikaltimo detalėmis, tuo pačiu metu, jis turėjo ištarti pirmuosius į galvą atėjusius žodžius ir švelniai mušti gongą. Buvo manoma, kad tais atvejais, kai įtariamasis atsakydavo į klausimus, susijusius su nusikaltimu, gongo jėga būdavo stipresnė. Be to Indijos Manu įstatymų rinkinyje, sudarytame V amžiuje prieš mūsų erą, teisėjams buvo rekomenduojama atkreipti dėmesį į tam tikrą asmenų elgesį, rodantį kad jie meluoja. Melavimą patvirtinančiu elgesiu laikytas burnos kampučių laižymas, veido spalvos pokyčiai ar prakaitavimas, atsakinėjamas drebančiu ar trūkčiojančiu balsu (Smolkova, 2023, p. 198).

Kinijoje, sukčiavimu kaltinami asmenys būdavo verčiami laikyti burnoje sausus ryžius. Jei burnoje esantys ryžiai išlikdavo sausi, įtariamasis būdavo pripažįstamas kaltu. Dabar žinome, kad streso metu išsiskiriantys katecholaminai, ypač epinefrinas, sukelia lygiųjų raumenų atsipalaidavimą, todėl sumažėja žarnyno veikla ir džiūsta burna (Cook and Mitschow, 2019, p. 316).

Izraelyje, svetimavimu apkaltintai moteriai, išgėrusiai „karčiojo vandens“, pabrindavo pilvas, ji buvo laikoma kalta dėl nusikaltimo (Cook and Mitschow, 2019, p. 316).

Kaip matome, jau senovėje buvo žinoma, kad nepriklausomą nuo žmogaus valios melas turi tam tikrą fiziologinį poveikį žmogui. Tačiau aukščiau aptarti melo nustatymo būdai dar nebuvo pagrįsti mokslu (iš dalies juos lėmė prietarai, atsitiktinumas ir pan.).

Vėlesniais laikais, mokslininkai pastebėjo, kad stebint žmogaus elgesį, galima atpažinti, kad jis meluoja. Melą išduoda įvairūs žmogaus elgesys – nerimavimas,

svirduliavimas, rankų trynimasis, vengimas žiūrėti į akis, akių užsidengimas, pagreitėjęs kvėpavimas, prakaitavimas, veido raudonis arba išbalimas, burnos džiūvimas ir pan. (Baltrūnienė ir Janušauskas, 2013, p. 110). Kitaip tariant, žmogus melo momentu nesąmoningai ir nepriklausomai nuo jo valios, noro ir pastangų smarkiai sustiprėja fiziologinės organizmo reakcijos, kurių jis negali suvaržyti ir kontroliuoti, todėl žmogus to nori ar nenori, o jo organizmo reakcijos išduoda informaciją apie jį. Remiantis šiomis įžvalgomis, pasaulio teisinėse sistemose, imta ieškoti mokslu pagrįstų būdų melui nustatyti. Tuo tikslu buvo sukurtas ne vienas melo nustatymo instrumentas.

Melo nustatymo prietaisų išradimo srityje itin aktyvūs buvo italų mokslininkai. Pavyzdžiui, kriminologas C. Lombroso 1881 m. išrado ir per apklausas naudojo hidrosfigmografą – pirštinės formos įrenginį apklausiamojo kraujospūdžio kitimui matuoti (Cook and Mitschow, 2019, p. 316). Būtent šį išradėją mokslininkai laiko pirmojo, nors ir dar primityvaus, poligrafo kūrėju (Varlamov, 2004, p. 17). 1877 m. fiziologas A. Mosso sukūrė pletizmografą – prietaisą pulsinio tūrio kitimui matuoti (Bryanskaya and Samaryn, 2018, p. 109). Dar vienas italų mokslininkas, psichologas V. Benussi 1914 m. išrado pneumografą – prietaisą, fiksuojantį tiriamojo kvėpavimo kitimą (Amsel, 2019, p. 142).

Daug pastangų išrandant melo aptikimo įrenginius dėjo ir amerikiečiai. Psichologas W. M. Marston 1915 m. tyrinėjo psichofiziologinius reiškinius, sukūrė kraujo spaudimo matavimo prietaisą ir išrado (pasitelkdamas kraujospūdžio matuoklį ir stetoskopą) sistolinio kraujospūdžio apgaulės testą (William Marston and the Lie Detector, 2022). Kanadiečių kilmės kriminalistas, fiziologijos mokslų daktaras, JAV policininkas, medicinos studentas Dž. A. Larson, susidomėjęs W. Marston tyrimais 1921 m. sukonstravo poligrafą – tikslesnį nei ankstesni prietaisą, kuris vienu metu registravo arterinio kraujo spaudimo, pulso ir kvėpavimo dinamikos pokyčius. Tyrimo rezultatus buvo galima pamatyti specialiaame dūmų popieriuje, kuris buvo sujungtas su poligrafu. (John Larson – The Innovator of...2024). Taigi Dž. A. Larson išradimas fiksavo net kelis žmogaus fiziologinius parametrus. Mokslininkai pažymi, kad poligrafą vėliau, t.y. 1925 m. dar patobulino Dž. A. Larson mokinys L. Keeler, kuris šį prietaisą papildė odos temperatūros matavimo sistema, o tiriamųjų rezultatų pokyčiams registruoti, vietoje dūmų popieriaus, ėmė naudoti dažų rašiklius (Alder, 2007, p. 274). V. Varlamov nuodo, kad būtent Dž. A. Larson ir L. Keeler sukonstruotą poligrafą dera laikyti moderniu poligrafu (Varlamov, 2004, p. 17), kuris naudojamas ir šiuo metu.

Čia būtina paaiškinti iš ko susideda pats modernus poligrafo įrenginys. „Techninę įrangą sudaro kompiuterizuotas poligrafas su atitinkamais davikliais, kompiuteris, speciali tiriamajam skirta kėdė“ (Kraujalis ir Malewski, 2022, p.106). Tiriamasis pasodinamas į

specialią kėdę ir priklausomai nuo to kokie fiziologiniai rodikliai bus matuojami, davikliai uždedami ant įvairių jo kūno vietų – pavyzdžiui, pilvo, krūtinės, kad matuotų kvėpavimą, ant pirštų, kad rodytų prakaitavimo lygį ir pan. Kuomet kompiuteryje įrašytoje programoje vyksta reakcijų fiksavimas, davikliai siunčia signalus į sensorinį bloką, o rezultatai (pakilusios kreivės forma) yra matomi kompiuterio ekrane (Osipov, 2012, p. 95).

Pabrėžtina, kad poligrafas neretai žiniasklaidoje ar net mokslinėje literatūroje dar kitaip vadinamas „melo detektoriumi“, „streso analizatoriumi“, „tiesos detektoriumi“, „apgaulės atskleidėju“, „mechaniniu tyrėju“ ir kt. Tačiau praktikuojantys poligrafo specialistai naudoja du – „poligrafo“ ir „melo detektoriaus“ terminus (Smolkova, 2023, p. 201). Nors „poligrafas – tai melo detektoriaus tikslesnis pavadinimas“ (Poligrafas yra 100 proc. tikslus: Lietuvoje...2022), teisinėje literatūroje poligrafo ir melo detektoriaus pavadinimus autoriai dažnai vartoja kaip sinonimus (pavyzdžiui, Goda, 2003, p. 43, Bryanskaya, Samaryn, 2018, p. 109, Smolkova, 2023, p. 201, Meijer, Koppen, 2008, p. 31). Atsižvelgiant į tai, šiame darbe terminai poligrafas ir melo detektorius taip pat bus vartojami kaip sinonimai.

Pats poligrafo terminas yra kilęs iš graikų kalbos. Pažodinis šio žodžio vertimas – „daug raštų“ (Gannon et al. (2008, p. 29). Iš esmės, poligrafo pavadinimas atspindi paties išradimo esmę – kelių žmogaus fiziologinių rodmenų užfiksavimą/užrašymą.

Žmogaus elgesio enciklopedijoje poligrafas aiškinamas kaip prietaisas, kuris, kol tiriamasis atsako į klausimus, matuoja ir registruoja įvairius jo fiziologinius rodiklius (Ramachandran, 2012, p. 179).

Panašiai poligrafą apibūdina ir mokslininkai, nors vieningos sąvokos ir nepateikia. Pavyzdžiui, E. Kibirkštis teigia, kad poligrafas yra prietaisas, vienu metu registruojantis, užrašantis, kelių matuojamų dydžių pasikeitimus (Kibirkštis *et al*, 2012, p. 7). E. V. Gerasimova nurodo, kad poligrafams priskiriami prietaisai, kurie savo davikliais fiksuoja žmogaus psichofiziologinius parametrus (reakciją). Tyrimo metu ant žmogaus kūno dedami davikliai fiksuojantys kvėpavimo, pulso, galvaninės odos reakcijos, odos elektrinės varžos, kraujospūdžio, kt. pokyčius (Gerasimova *et al*, 2020, p. 118). Kiti autoriai pažymi, kad poligrafas fiksuoja žmogaus arterinį kraujo spaudimą, prakaito išsiskyrimą, pulso dažnumą, kūno temperatūrą, kvėpavimo dažnumą ir gilumą, nesąmoningus raumenų susitraukimus, galvos biosroves ir kt., (Belevičius, 2009, p. 347). Taip pat gali būti registruojamas kapiliarų išsiplėtimas (Giardino et. al. 2002, p. 247), yra sukurtos ir akių stebėjimo technologijos, gali būti stebimas žmogaus balsas (Was et al. 2017, p. 75). A. S. E. Monguš teigimu, šiuolaikiniai poligrafai galinti fiksuoti daugiau nei 50 fiziologinių

organizmo reakcijų (2018, p. 10). Kaip matome, poligrafas suprantamas kaip prietaisas skirtas plačioms įvairiausioms žmogaus fiziologinėms reakcijoms ir jų pokyčiams ištirti.

Panašus poligrafo apibūdinimas pateikiamas ir Lietuvos teisiniame reglamentavime. Lietuvos Respublikos poligrafo naudojimo įstatymo (toliau – Poligrafo naudojimo įstatymas) 2 straipsnio 1 dalyje. „Poligrafas – teisės aktuose nustatytus įrenginių elektromagnetinio suderinamumo ir elektrotechninių gaminių saugos reikalavimus atitinkantis prietaisas, fiksuojantis asmens kvėpavimo, kraujotakos, odos elektrinio aktyvumo ir kitus fiziologinius pokyčius, atsirandančius asmens organizme tyrimo šiuo prietaisu metu ir kuriais grindžiamas šiuo prietaisu tiriamo asmens teiginių vertinimas“ (2000). Taigi, poligrafas yra tiriamo žmogaus fiziologinius pokyčius į tiriamuosius elementus (teiginius) fiksuojantis įrenginys. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) taip pat apibūdina poligrafą. Anot jo, „poligrafas yra prietaisas, fiksuojantis asmens fiziologinius pokyčius, kurie atsiranda asmens organizme tyrimo šiuo prietaisu metu ir kuriais grindžiamas šiuo prietaisu tiriamo asmens teiginių vertinimas“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. kovo 28 d. apžvalga...).

Atkreiptinas dėmesys, kad ne maža dalis autorių apibūdindami poligrafą pabrėžia, kad jis skirtas melo identifikavimui. Pavyzdžiui, J. J. Walczyk ir kt. teigimu, poligrafas – prietaisas, kuris per žmogaus organizme vykstančius fiziologinius procesus, fiksuoja žmogaus susijaudinimą ir yra skirtas melui išaiškinti (Walczyk, 2013, p.1). M. S. Mallow, poligrafą supranta kaip prietaisą arba procedūrą kurios metu atidžiai įvertinamai keli žmogaus fiziologiniai rodikliai. Kad prietaisas veiktų, žmogui bus užduodami keli klausimai ir išmatuojami jo fiziologiniai rodikliai, atsakant į visus jam pateiktus klausimus. Pagrindinis šios procedūros tikslas yra išsiaiškinti, ar tiriamasis sako tiesą (2020, p. 306). Darbo autoriaus pastebėjimu, tiksliau sakyti, jog poligrafas yra skirtas fiziologinėms reakcijoms ir jų pokyčiams ištirti, o ne melui identifikuoti. Tokią išvadą galima daryti remiantis T. A. Gannon ir kt. pastebėjimu, jog poligrafas pats savaime nėra melo detektorius, o tik matuoja fiziologinį susijaudinimą, kuris gali būti melo rezultatas (2008, p. 29). J. Juškevičiūtė taip pat pastebi, kad poligrafas „atlieka tik matavimo funkcijas – fiksuoja prie asmens kūno prijungtų daviklių parametrus, o jeigu tie parametrai kinta, prietaiso davikliai tai ir užfiksuoja. Taigi prietaisas neišaiškina melavimo, o tik fiksuoja tiriamojo asmens fiziologinius rodiklius“ (Kurapka *et al*, 2013, p. 1022).

Kaip nurodo L. Belevičius, „fiziologinius procesus reguliuoja autonominė nervų sistema, apsprendžianti nuo žmogaus valios nepriklausančius fiziologinius procesus. Yra nustatyta, jog esama priežastinio ryšio tarp sakomo melo ir paminėtų sąmoningai nekontroliuojamų fiziologinių procesų. Tiriamo asmens reakcijos yra užrašomos, ir

poligrafo operatorius akivaizdžiai mato, kuris būtent klausimas sukėlė šias reakcijas“ (2009, p. 347). Tai reiškia, kad pats poligrafas nenustato melo, jis tik matuoja tiriamojo žmogaus fiziologinius pokyčius, kuriuos jau vertina poligrafo specialistas ir teikia savo išvadą apie atsakymų į klausimus teisingumą/melą.

Apibendrinant galima teigti, kad pirmojo, primityvaus poligrafo kūrėjas buvo C. Lombroso. Modernų ir šiuo metu naudojamą poligrafą bendromis pastangomis 1921 -1925 m. sukūrė Dž. A. Larson ir L. Keeler. Modernus poligrafas yra prietaisas, fiksuojantis įvairias žmogaus organizmo fiziologines reakcijas ir nuo žmogaus valios nepriklausančių jų pokyčius į tiriamuosius elementus (teiginius). Nors laikomasi pozicijos, kad tarp nevalingo žmogaus susijaudinimo ir melo yra priežastinis ryšys, pats poligrafas melo neaptinka, šiuo prietaisu užfiksuotų fiziologinių rodiklių pokyčius vertina tik poligrafo specialistas.

1.2. Psichofiziologinio tyrimo naudojant poligrafą esmė

Mokslininkai nurodo, kad „psichofiziologinis tyrimas nusikalstamoms veikoms tirti Lietuvoje atliekamas nuo 1992 metų, nors istoriniai šaltiniai rodo, kad šie tyrimai Lietuvoje turi užuomazgas nuo 1933 metų“ (Kovalenko ir Saldžiūnas, 2011, p. 69). Taigi, psichofiziologinis tyrimas nėra *novela* tiriant nusikalstamas veikas mūsų šalyje.

Poligrafo naudojimo įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje apibūdinamas tyrimas poligrafu. Tai – „kompleksinis psichofiziologinis tyrimas, skirtas asmens teiginių teisingumui įvertinti, naudojant poligrafą.“ Kaip įžvalgiai pastebi J. Juškevičiūtė, ši tyrimo poligrafu sąvoka nurodo tik prietaiso naudojimą atliekant tyrimą ir nieko nesako apie tyrimo esmę. Todėl, minėtos autorės manymu, tiksliau poligrafu atliekamą tyrimą vadinti psichofiziologiniu tyrimu (Kurapka *et al*, 2013, p. 1023-1024). Atitinkamai, „psichofiziologinis tyrimas yra tyrimas, kurio metu poligrafu fiksuojamos žmogaus fiziologinės reakcijos (kraujospūdžio padidėjimas, padažnėjęs ar gilesnis įkvėpimas ir iškvėpimas, galvaniniai odos pakitimai, t. y. odos elektros pralaidumas ir padidėjęs prakaitavimas bei kt.), o šių fiziologinių reakcijų atsiradimą tiesiogiai lemia žmogaus psichologinės reakcijos (stresas, įtampa, baimė, nerimas ir pan.) į jam pateikiamus klausimus ar rodomus vaizdus“ (Kurapka *et al*, 2013, p. 1024). Iš to seka, kad poligrafu atliekamas tyrimas – psichofiziologinis tyrimu, nes šis tyrimas yra susijęs su žmogaus psichologinių ir fiziologinių reakcijų į tam tikrą informaciją tyrimu ir todėl tiksliau apibūdina atliekamą tyrimą ir tokiu būdu atskleidžia jo esmę.

A. S. Nefedev teigia, kad psichofiziologinis tyrimas užfiksuoja tiriamo žmogaus neuroemocinę būseną ir pagal gautų reakcijų skirtumą leidžia atskirti melą nuo tiesos

(Nefedev, 2014, p. 260). Kitaip tariant, tyrimas užfiksuoja trumpalaikį atsaką į stresą, kuris atsiranda žmogui galimai meluojant (Giardino et. al. 2002, p. 247). Tai reiškia, kad jei tiriamas asmuo slepia tam tikrą informaciją, meluoja, jo fiziologiniai rodikliai, atsakant į užduotus klausimus, keičiasi. Šiuos pokyčius ir užfiksuoja psichofiziologinis tyrimas.

Psichofiziologinis tyrimas naudojant poligrafą, sudarytas iš kelių stadijų. Kaip numatyta Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Tyrimo poligrafu taisyklių ir Leidimo atlikti tyrimus poligrafu formos patvirtinimo“ (toliau darbe – Tyrimo poligrafu taisyklės, 2002) 4 punkte tyrimą sudaro – pasirengimas tyrimui, pokalbis su tiriamuoju prieš testų atlikimą, testų atlikimas, pokalbis su tiriamuoju po testų atlikimo, tyrimo metu surinktų duomenų įvertinimas ir tyrimo išvados surašymas.

Nors visos atliekamo tyrimo stadijos svarbios, O. I. Motlyakh ir V. O. Shapovalov nuomone, pagrindinį vaidmenį atliekant psichofiziologinius tyrimus naudojant poligrafą atlieka specialūs testai (Motlyakh, Shapovalov, 2022, p. 79). Per šių testų metu užduodamus klausimus pasireiškia skirtingos melo nustatymo metodikos. Nors teisės doktrinoje nurodoma, jog yra sukurta gana daug melo nustatymo metodikų, (Lantuh, 2012, p. 2012), L. Kraujalis ir H. Malewski išskiria dvi pagrindines: kritinių – neutralių ir kontrolinių klausimų metodiką (Kraujalis ir Malewski 2022, p. 108). Pirmosios metodikos atveju tiriamajam užduodami kritiniai ir neutralūs arba dar kitaip literatūroje vadinami reikšmingi ir nereikšmingi klausimai ir stebima kaip asmuo reaguoja. Tuomet reakcijos į reikšmingus ir nereikšmingus klausimus palyginamos (Močagin, 2012, p. 132). Visgi mokslininkai pastebi, kad analizuojama metodika dėl neaukšto patikimumo dabar nėra naudojama (Kraujalis ir Malewski, 2022, p. 108).

Šiuo metu (su tam tikrais pataisymais nuo išradimo) naudojama kontrolinių arba dar kitaip literatūroje vadinama lyginamųjų klausimų metodika pagrįsta skirtinga reakcija į dviejų tipų klausimus. Tiriamieji klausimai – susiję su tyrimo objektu (tiriama nusikalstama veika) (Baltrūnienė ir Janušauskas, 2013, p. 111), o kontroliniai arba lyginamieji klausimai yra sugalvoti klausimai iš tiriamo asmens gyvenimo, arba paprasčiausi išgalvoti klausimai, kurie yra panašūs į tiriamą įvykį (Saldžiūnas ir Kovalenko, 2012, p. 351-352). Uždavus šiuos dviejų tipų klausimus palyginamos tiriamojo reakcijos. Teismų praktikoje pastebima, kad tokie klausimai neturi būti dviprasmiški. (Panevėžio apylinkės teismo 2024 m. sausio 10 d. nuosprendis).

Užduodamų klausimų aspektu sutiktina su mokslininkų pozicija, kad psichofiziologinis tyrimas nėra panacėja melui aptikti. Šis tyrimas – tai dviejų žmonių bendravimas. Tai – klausimų pateikimas ir atsakymų gavimas. Jei tiriamajam nebus užduotas klausimas kurio jis bijo, tai niekas ir nesužinos jo paslapties (Baltrūnienė,

Janušauskas, 2013, p. 112). Kitaip tariant, tyrimas nėra vien tik techninis procesas – tai taip pat yra komunikacija tarp poligrafo specialisto ir tiriamojo. Tyrimo kokybė priklauso nuo to, kaip efektyviai suformuluoti ir užduoti klausimai. Jei tiriamasis nebus pastatytas į situaciją, kuri jam kelia stresą (baimę, nerimą ir pan.), tikėtina, kad melas nebus atskleistas. Šis aspektas rodo, kad tyrimo sėkmė priklauso ne tik nuo poligrafo jautrumo ar metodikos, bet ir nuo poligrafo specialisto įgūdžių, jo sugebėjimo suprasti psichologinius veiksnius, kurie lemia tiriamojo elgesį.

Atlikus poligrafo testą gaunama poligrama, kurią sudaro: fonas, reakcija, artefaktas. Fonas – fiziologiniai procesai žmogaus organizme ramybės būsenoje (Monguš, 2018, p. 11). Kitaip tariant fonas, atspindintis fiziologinius procesus tiriamojo žmogaus organizme, kuris yra ramybės būsenoje – palyginimo pagrindas.

Reakcija – tai užfiksuoto fiziologinio proceso dinamikos pokytis, pastebimas reaguojant į psichofiziologinio tyrimo metu pateiktą stimulą. Priklausomai nuo individualių žmogaus organizmo ypatumų reakcijos vystymosi metu galima stebėti tam tikros funkcijos dinamikos sustiprėjimą, susilpnėjimą arba stabilizavimąsi. Kai kurių žmonių reakcijos gali būti kompleksinio pobūdžio: po greito fiziologinio proceso pokyčio seka vėlesnis ilgalaikis jo dinamikos pokytis, t. y. vadinamoji reljefo reakcija (Monguš, 2018, p. 11). Taigi reakcija reiškia tiriamojo fiziologinius pokyčius, kuriuos sukelia dirgikliai užduodamų klausimų metu. Šie pokyčiai atsiranda veikiami individualių psichologinių veiksnių, tokių kaip tiriamojo baimė, trauma ir kt. Atsižvelgiant į šiuos veiksnius, mokslininkų teigimu, psichofiziologinio tyrimo metu tiriamojo asmens reakcijos aiškinamos remiantis įvairiomis moksliskai pagrįstomis teorijomis, pavyzdžiui, psichinės traumos (nusikaltėlis yra patyręs psichinę traumą, todėl tiriant jaučia įtampą), bausmės baimės (reakciją sukelia tiriamojo baimė sakant melą) konflikto (pokyčiai atsiranda vienu metu sakant tiesą ir meluojant), dichotomizacijos (organizmo reakcija į neutralius ir reikšmingus dirgiklius) ir refleksinę (reakciją sukelia emociškai reikšmingi klausimai) ir kt. (The Polygraph and Lie Detection, 2003, p. 69-75, Balabanova, 1998, p. 182-184). Atkreiptinas dėmesys, kad Tyrimo poligrafu taisyklių 12 punkte numatyta jog Lietuvoje atliekant psichofiziologinį tyrimą turi būti remiamasi metodikomis, kurių tikslumas pagrįstas ne mažiau nei dviem nepriklausomais, recenzuojamuose mokslo žurnaluose publikuotais empiriniais tyrimais, tyrimuose, kuriuose vertinami tiriamojo teiginiai apie konkretų įvykį, metodikų vidutinis tikslumas privalo būti ne mažesnis nei 80 procentų, o tyrimuose, kuriuose vertinamas tiriamojo pateiktos informacijos teisingumas, nesant duomenų apie konkretų įvykį, naudojamos metodikos, kurių vidutinis tikslumas yra ne mažesnis nei 60 procentų. Taigi, atliekant psichofiziologinį tyrimą remiamasi ne bet kokiomis metodikomis, o tik

turinčiomis didelį tikslumą. Tokiu būdu, Lietuvos teismų praktikoje nesivadovauta specialisto P. P. išvada. Šis specialistas atliko akių-motorinį tyrimą melui atpažinti naudojant EyeDetect technologiją ir pateikė išvadą. Teismo pastebėjimu, jo atliekamas tyrimas nėra patvirtintas kokioje nors ekspertinėje įstaigoje Lietuvoje, todėl nėra aiškus panaudotos technologijos patikimumas (Šiaulių apygardos teismo 2024 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Artefaktas – pastebimas kontroliuojamo fiziologinio proceso dinamikos pokytis, tiesiogiai nesusijęs su psichofiziologinio tyrimo metu pateiktais dirgikliais ir atsiradęs dėl išorinių ir vidinių destabilizuojančių veiksnių poveikio (Monguš, 2018, p. 11). Taigi, artefaktas reiškia pastebimus fiziologinių reakcijų pokyčius, kurie nėra kilę dėl psichologinių dirgiklių, susijusių su psichofiziologinio tyrimo testo klausimais. Šie artefaktai gali labai paveikti poligrafo rezultatų tikslumą. Todėl, natūralu, kad vertinant tyrimo rezultatus į juos turi būti atsižvelgiama.

Būtina suprasti, kad psichofiziologinis tyrimas tik fiksuoja tam tikrus psichofiziologinius tiriamojo rodiklius. Dėl šios priežasties psichofiziologinio tyrimo metu surinktų duomenų įvertinimas bei tyrimo išvados surašymas nėra įmanomas be poligrafo specialisto. P. V. Močagin teigimu, tik poligrafo specialistas lygindamas ir vertindamas tiriamojo asmens reakcijas gali padaryti tikimybinę išvadą, kad jos yra susijusios su melu (Močagin, 2012, p. 132) ir atitinkamai gali prieiti vieną iš trijų išvadų: tiriamasis sako tiesą, tiriamasis meluoja arba neįmanoma nustatyti (Saldžiūnas ir Kovalenko, 2012, p. 352). Vadinas, šiuo atveju ypač reikšmingas poligrafo specialisto profesionalumas (Motlyakh ir Shapovalov, 2022, p. 78).

Šiame kontekste pastebėtina, kad dirbtiniam intelektui sparčiai skverbiantis į įvairias žmonių gyvenimo sritis, pastaruoju metu kyla diskusijų apie tai ar ir atliekant psichofiziologinį tyrimą dirbtinis intelektas gali pakeisti/pakeis poligrafo specialisto poreikį? Dirbtiniu intelektu pagrįstos poligrafo sistemos jau naudojamos visame pasaulyje, pavyzdžiui, JAV, ES ir Kanada bendradarbiavo kurdamos dirbtinio intelekto pagrindu sukurtą poligrafo sistemą AVATAR (angl. Virtual Agent for Truth Assessments in Real-Time – automatizuotas virtualus tiesos vertinimo realiuoju laiku agentas) nuo 2016 m. naudoja JAV pasienio patruliai ir muitinės su migrantais susijusiose operacijose. Tačiau jei AVATAR aptinka apgaule, tiriamas asmuo siunčiamas specialistui, kad šis jį apklaustų toliau. Taigi, kol kas specialisto darbas yra saugus (How Do Examiners Evaluate Polygraph...2024). Darbo autoriaus manymu, dirbtinio intelekto technologijai vis labiau plintant ir tobulėjant, poligrafo specialistų vaidmuo gali keistis. Dirbtinio intelekto sistemos gali automatizuoti didžiąją psichofiziologinio tyrimo proceso dalį ir dėl to tam tikruose

procesuose gali sumažėti specialisto priežiūros poreikis. Be to, poligrafo specialistams gali tekti įgyti naujų įgūdžių, susijusių su dirbtinio intelekto technologijomis. Tačiau kvalifikuotų poligrafo specialistų, siekiant išvengti klaidingo vertinimo, vis tiek reikės vertinant tyrimo rezultatus ir teikiant išvadą.

Apibendrinant, psichofiziologinio tyrimo, atliekamo naudojant poligrafą esmė yra stebėti ir nustatyti tiriamo asmens fiziologinių reakcijų ir žodinių atsakymų į pateikiamus klausimus neatitikimus, siekiant įvertinti ar tiriamojo reakcijos rodo galimą jo sąžiningumą, informacijos slėpimą ar melą. Tačiau be poligrafo specialisto vertinimo, atlikto tyrimo rezultatai neturi praktinės naudos, nes patys fiziologiniai rodikliai savaime neatskleidžia ar tiriamas asmuo meluoja, ar sako tiesą. Specialistas stebi tiriamojo elgesį, parenka tinkamus klausimus, vertina poligramoje užfiksuotus fiziologinius pokyčius, pritaiko mokslškai patvirtintas melo nustatymo metodikas ir tik jis gali pateikti galutinę išvadą – ar tiriamojo reakcijos yra susijusios su galimu melu.

2. TYRIMO POLIGRAFU REZULTATŲ PANAUDOJIMO ĮRODINĖJIMO PROCESĖ TEISINIS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE IR JAV

2.1. Tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese teisinis reglamentavimas Lietuvoje

„Iki 2000 metų Lietuvoje nebuvo atskiro teisinio reglamentavimo, reguliuojančio tyrimus poligrafu“ (Kraujalis, Malewski, 2022, p. 112). Toks teisinis reglamentavimas atsirado tik 2000 m., kuomet buvo priimtas Lietuvos Respublikos poligrafo naudojimo įstatymas (toliau – Poligrafo naudojimo įstatymas, 2000), numatantis poligrafo naudojimo tvarką, tyrimo poligrafu subjektų, specialistų bei asmenų, kurie tiriami poligrafu, teises ir pareigas.

Be Poligrafo naudojimo įstatymo, tyrimą poligrafu mūsų šalyje reglamentuoja dar du teisės aktai. Vienas jų – Tyrimo poligrafu taisyklės (2002), kurios įtvirtina bendruosius tyrimo poligrafu reikalavimus (nuo pasirengimo tyrimui iki tyrimo metu surinktų duomenų įvertinimo ir tyrimo išvados surašymo) bei tiriamų asmenų teisių tyrimo metu įgyvendinimą. Kitas – Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymas „Dėl psichofiziologinio tyrimo taikymo policijos veikloje instrukcijos patvirtinimo“ (2009) (toliau – Psichofiziologinio tyrimo taikymo policijos veikloje instrukcija). Ši instrukcija reglamentuoja psichofiziologinio tyrimo taikymą policijos veikloje ir aptaria psichofiziologinio tyrimo organizavimo ir atlikimo tvarką, tyrimo apribojimus, tyrimo išvados įforminimo, panaudojimo ir saugojimo ir kt. klausimus.

Pagrindinis teisės aktas analizuojamoje srityje – Poligrafo naudojimo įstatymas, tad aptarkime šį teisės aktą detaliau.

Poligrafo naudojimo įstatyme griežtai apibrėžti tyrimo poligrafu subjektai ir objektai. Įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje pateikiamas baigtinis sąrašas subjektų, kurių sudaro tik 6 valstybės institucijos: Vidaus reikalų ministerijos įgaliotos institucijos, Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos, Valstybės saugumo departamentas, Finansų ministerijos įgaliota institucija, Specialiųjų tyrimų tarnyba ir Vadovybės apsaugos tarnyba. Paskutinioji institucija į šį sąrašą įtraukta tik 2020 m. (Lietuvos Respublikos poligrafo naudojimo įstatymo Nr. VIII-1906 4 straipsnio...2020). Taigi tyrimą poligrafu gali atlikti tik šios teisėsaugos ir saugumo institucijos ir kitiems subjektams tyrimas poligrafu yra draudžiamas (pagal šio įstatymo 3 straipsnio 2 dalį). Tai reiškia, kad tyrimo poligrafu negali atlikti, pavyzdžiui, teismai.

Tyrimas poligrafu gali būti taikomas tik ribotam ir siauram asmenų ratui. Pagal Poligrafo naudojimo įstatymo 4 straipsnio 2 dalį, tyrimai poligrafu galimi tik tiriant

asmenis, kurių veikla yra susijusi su įslaptintos informacijos naudojimu, apsauga ar susipažinimu su ja. Gali būti tiriami tik atitinkamų institucijų valstybės tarnautojai, darbuotojai, pareigūnai, kariai, asmenys, atrinkti tarnybai ar darbui šiose institucijose, taip pat kriminalinės žvalgybos slaptieji dalyviai ir žvalgybos slaptieji bendradarbiai. Taip pat šie išvardinti asmenys (išskyrus žvalgybos slaptuosius bendradarbius) gali būti tiriami, jei to prašo kitos valstybės institucijos. Matome, kad poligrafu gali būti tiriami tik tie asmenys, kurie susiję su valstybės ar tarnybos paslaptimis. Ir šis asmenų sąrašas yra baigtinis. Todėl, poligrafu negalima tirti, pavyzdžiui, įtariamųjų, nukentėjusiųjų ar kitų baudžiamojo proceso dalyvių, tikrinant aplinkybes, kurios yra įrodinėtinos baudžiamojoje byloje.

Numatyti ir konkretūs atvejai, kada gali būti taikomas tyrimas poligrafu. Pagal Poligrafo naudojimo įstatymo 5 straipsnio 2 dalį tai – 7 atvejai, t.y. tyrimas poligrafu taikomas tada, kai sprendžiamas klausimas dėl leidimo dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija išdavimo ar panaikinimo (esant pagrindui manyti, kad tam tikra informacija nusiųpta ar melaginga), vykdant kontržvalgybą, vertinant kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių bei jų pateiktos informacijos patikimumą, vertinant pareigūnų, vykdančių saugomų asmenų apsaugos užtikrinimo funkcijas, patikimumą, taip pat vertinant, ar nėra priežasčių, dėl kurių galėtų kilti grėsmė saugomų asmenų saugumui, tiriant nusikalstamas veikas ir vykdant jų prevenciją, tiriant kitus teisės pažeidimus, jeigu šios veikos ir kiti pažeidimai yra susiję su nustatytos darbo, susipažinimo su įslaptinta informacija ar tokios informacijos naudojimo bei saugojimo tvarkos pažeidimu, esant pagrindui manyti, kad asmeniui daromas neteisėtas poveikis, turintis reikšmės nustatytai susipažinimo, darbo su įslaptinta informacija tvarkai, tokios informacijos naudojimui bei saugojimui, asmeniui pateikus prašymą atlikti pakartotinį tyrimą. Akivaizdu, kad pagal esamą teisinį reguliavimą tyrimo poligrafu rezultatų naudojimo atvejai siejami tik su darbu su įslaptinta informacija. Ne išimtis ir pagal Poligrafo naudojimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies 5 punktą, t.y. tuomet, kai tyrimas poligrafu taikomas tiriant nusikalstamas veikas ir vykdant jų prevenciją – tos nusikalstamos veikos turi būti susiję tik su įslaptinta informacija. Mokslininkų pastebėjimu, „tokia situacija yra daugiau negu keista – įstatymų leidėjas be jokios logiškos priežasties apibrėžia, kad tyrimai poligrafu ikiteisminiame tyrime gali būti naudojami tik tiriant kai kuriuos LR BK XVI skyriaus „Nusikaltimai Lietuvos Respublikos nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai“ nusikaltimus. Per daugiau nei 11 darbo Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre (toliau – LPKTC) metų tokių atvejų ikiteisminiame tyrime nebuvo“ (Kraujalis, Malewski, 2022, p. 112). Darbo autoriaus manymu, įstatymu įtvirtinti ribojimai dėl poligrafo naudojimo tik tam tikroms nusikalstamoms veikoms tirti nėra pateisinami ir reikalingi, nes taip užkertamas kelias

efektyviau tirti ir užkardyti nusikalstamas veikas, išnaudojant visas įmanomas priemones, įskaitant poligrafą. Todėl sutiktina su tais mokslininkais, kurie teigia, kad šiuo aspektu būtina tobulinti Lietuvos teisinį reglamentavimą (Belevičius, 2009, p. 23, Kovalenko, Saldžiūnas, 2011, p. 78, Kraujalis, Malewski, 2022, p. 113).

Nepaisant esamo gana kategoriško teisinio reglamentavimo, įtvirtinto Poligrafo naudojimo įstatyme, praktika rodo, kad tyrimai poligrafu naudojami tiriant ir kitokias nusikalstamas veikas. Paskaičiuota, kad LPKTC nuo 2011 iki 2022 metų atliko virš 400 tyrimų poligrafu nužudymų, vagysčių, sveikatos sutrikdymų ir seksualinių nusikaltimų bylose, o šiuos tyrimus užsako įvairių apskričių policijos komisariatai (Kraujalis, Malewski, 2022, p. 110-111). Kaip matome, tyrimai poligrafu taikomi plačiau nei, kad apibrėžiama Poligrafo naudojimo įstatyme (tiriant nužudymus, vagystes ir kt.). Šiuo atveju neaišku koku pagrindu psichofiziologiniai tyrimai poligrafu yra skiriami. Pabandykime tai išsiaiškinti.

Visų pirma pažymėtina, kad A. Kovalenko ir V. Saldžiūno manymu, atliekant tyrimą poligrafu, kuomet atskleidžiamas ir tiriamas nusikaltimas, susiduriama su teisine kolizija, kai nėra aišku, koku teisės aktu, t.y. Poligrafo naudojimo įstatymu ar BPK būtina vadovautis, ir kuris iš šių teisės aktų kito atžvilgiu yra laikomas specialiu, o kuris bendrasis teisės aktas. Kyla neaiškumų ir kuris iš šių teisės aktų turi viršenybę (Kovalenko ir Saldžiūnas, 2011, p. 71). G. Goda tokios kolizijos neįžvelgia ir mano, kad tyrimai poligrafu baudžiamajame procese negalimi, nes įstatymai nenumato tokio įrodinėjimo būdo (Goda, 2010, p. 37). Iš ties, BPK 20 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad „įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys“. Nors galima būtų manyti, kad dėl to, jog tyrimas poligrafu reglamentuotas įstatymu, duomenys atitinka reikalavimą „įstatymu nustatyta tvarka gauti duomenys“, kaip nurodo LAT, „tiriant poligrafu gauti duomenys neatitinka BPK 20 straipsnyje įtvirtintų įrodymams keliamų reikalavimų“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. kovo 28 d. apžvalga...). O tiksliau – BPK 20 straipsnio 3 dalyje įtvirtintų įrodymams keliamų reikalavimų (2022 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje...). Šioje BPK straipsnio dalyje reglamentuota, kad „įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai.“ Akivaizdu, kad tyrimas poligrafu nei patvirtina, nei paneigia kokias nors reikšmingas bylai aplinkybes ir negali būti laikomas įrodomąją galią turinčių juridinių faktų nustatymo būdu ir savarankišku įrodymu.

Ikiteisminio tyrimo kontekste pažymėtina, kad jo metu atliekamų tyrimo veiksmų, numatytų BPK XIV skyriuje, sąrašas yra baigtinis ir tarp jų nėra numatyta galimybė atlikti

tyrimą poligrafu. Taigi tyrimas poligrafu negali būti taikomas, pavyzdžiui, kaip parodymų patikrinimo veiksmas.

Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos yra pasakęs, kad tyrimas poligrafu „yra papildoma gynybos ar kaltinimo priemonė ikiteisminio tyrimo metu, todėl dažnai tyrėjai išaiškina proceso dalyviams apie tai, kad jiems pageidaujant ar tyrėjui pasiūlius, gavus sutikimą, toks tyrimas gali būti atliekamas“ (Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narės...2012, p. 5.) Taigi tyrimas poligrafu ikiteisminiame tyrime traktuojamas kaip papildoma informacija, padedanti nustatyti ir įvertinti tam tikras, tiriamas aplinkybes, kuri turėtų būti vertinama visumoje su kitais duomenimis ir negali būti pagrindinis, lemiamas, veiksnys padedantis nustatyti ir įvertinti tiriamas aplinkybes. Vadinas, tyrimo poligrafu skyrimas ikiteisminiame tyrime tiriant kitas nei BK XVI skyriuje numatytas nusikalstamas veikas, susijusias su įslaptinta informacija, yra papildoma proceso dalyvių priemonė, pavyzdžiui, naudojama siekiant panaikinti įtarimus.

Tiksliau įvardinti pagrindą, kuriuo remiantis policijos įstaigos taiko psichofiziologinius tyrimus ikiteisminiame tyrime tiriant įvairiais nusikalstamas veikas (ne tik tas kurias numato Poligrafo naudojimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalis), galima remiantis Psichofiziologinio tyrimo taikymo policijos veikloje instrukcijos IX skyriaus 49 punktu. Šis punktas numato, kad psichofiziologinis tyrimas gali būti taikomas ikiteisminio tyrime kai reikia:

- patikrinti asmens pateiktos informacijos patikimumą;
- gauti iš asmens informaciją, kuri yra būtina tyrimui, kad būtų laiku atlikti kiti tyrimo veiksmai;
- nustatyti asmens dalyvavimą arba nedalyvavimą rengiant ir darant nusikaltimą;
- išsiaiškinti įvykio ar nusikalstamos veikos aplinkybes;
- nustatyti ar patikslinti nusikalstamos veikos požymius;
- nustatyti kiekvieno asmens vaidmenį darant grupinį nusikaltimą;
- nustatyti vietą, kur paslėpti turintys reikšmės tyrimui objektai;
- nustatyti besislapstančių asmenų buvimo vietą;
- nustatyti nusikaltimo bendrininkus;
- nustatyti asmenis ar valstybės tarnautojus, neteisėtai teikiančius tretiesiems asmenims informaciją, sudarančią ikiteisminio tyrimo, valstybės ar tarnybos paslaptį;
- patikrinti tiriamojo anketinius duomenis.

Akivaizdu, kad šis instrukcijos skyrius išplečia tyrimo poligrafu taikymo apimtį, o tai prieštarauja Poligrafo naudojimo įstatyme nustatytiems ribojimams. Atsižvelgiant į tai, kad policijos įstaigos praktikoje taiko psichofiziologinius tyrimus ikiteisminiame tyrime, darbo autoriaus manymu, vertėtų apsvarstyti Lietuvos policiją įtraukti į Poligrafo naudojimo įstatymo subjektų sąrašą.

Pagal analizuojamą instrukcijos skyrį, poligrafu atliekamas tyrimas yra laikomas objektų tyrimu, kurį atlieka specialistas ir pagal BPK 90 straipsnį teikia išvadą.

G. Goda neigiamai vertina atvejus, kai tam tikrais atvejais poligrafas naudojamas, manant, kad tyrimo poligrafu rezultatai baudžiamojoje byloje gali būti traktuojami kaip specialisto išvada (Goda, 2010, p. 37) dėl objekto tyrimo (BPK 205, 206 straipsniai). Atlikęs objektų tyrimą, specialistas pateikia išvadą, kurios turinio forma BPK 90 straipsnyje. Tačiau skirtingai nei kitų tyrimų atveju, kur specialisto išvados nustato tam tikras aplinkybes, tyrimo poligrafu rezultatai nenustato, t.y. nei patvirtina, nei paneigia jokių faktinių aplinkybių. Todėl ir šiuo atveju tyrimo poligrafu rezultatai negali būti laikomi įrodymu.

Psichofiziologinio tyrimo taikymo policijos veikloje instrukcijos 7 punkte yra ta, kad psichofiziologinis tyrimas taikomas tik esant tiriamojo rašytiniam sutikimui dėl psichofiziologinio tyrimo taikymo. Atitinkamai, siekiant gauti tokį sutikimą, instrukcijos 8 punkte numatytas draudimas naudoti psichinę, fizinę ar kitokią prievartą. Tiriamojo nesutikimas, negali riboti arba pažeisti tiriamojo teisių ir interesų arba sukelti kitų tiriamajam neigiamų padarinių. Darbo autoriaus manymu, reikalavimas gauti tiriamojo rašytinį sutikimą atlikti psichofiziologinį tyrimą tiesiogiai susijęs su Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta konstitucine draudimo versti duoti parodymus prieš save garantija, nes šis sutikimas garantuoja, kad asmuo nebus priverstas atlikti tyrimo ir taip galimai save apkaltinti.

Kaip jau minėta, teismams draudžiama inicijuoti ar vykdyti poligrafo tyrimus pagal Poligrafo naudojimo įstatymą, nes įstatymo 4 straipsnis aiškiai apibrėžia, kad teisę atlikti tyrimus poligrafu turi tik tam tikros valstybės institucijos. Tačiau mokslininkų teigimu, LPKTC tyrimus užsako ir teismai (Kraujalis, Malewski, 2022, p. 111). Žvelgiant formaliai, pagal galiojantį teisinį reglamentavimą, teismai negali užsakyti tyrimų poligrafu tyrimų. Ir jei LPKTC teikia šias paslaugas teismų užsakymu, tai kelia pagrįstų abejonių dėl Poligrafo naudojimo įstatymo laikymosi.

LAT yra pažymėjęs, kad „tyrimo poligrafu rezultatai, nors ir nėra pripažįstami įrodymu baudžiamosiose bylose, gali turėti tam tikrą reikšmę įrodymų vertinimo procese kaip veiksnys, sustiprinantis teismo vidinį įsitikinimą dėl asmenų parodymų objektyvumo

ar neobjektyvumo, ir tai neprieštarauja faktinių aplinkybių nustatymo principams“. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 1 d. nutartis...). Taigi teismai tyrimą poligrafu naudoja ne kaip įrodymą, tačiau kaip vidinį įsitikinimą dėl asmenų parodymų objektyvumo. Visgi, darbo autoriaus manymu, esama praktika rodo tam tikrą teisinio reglamentavimo spragą, kurios ištaisymas galėtų būti naudingas siekiant aiškesnės ir vienodesnės teisinės praktikos. Vertėtų apsvarstyti Poligrafo naudojimo įstatymo korekcijų galimybę papildant šį įstatymą aiškesnėmis nuostatomis dėl teismų galimybių **inicijuoti** tyrimo poligrafo rezultatus.

Apibendrinant, Lietuvoje tyrimą poligrafu gali atlikti tik griežtai apibrėžti subjektai – 6 valstybės institucijos veikiančios teisėsaugos ir saugumo srityje. Šis tyrimas taikytinas tik ribotam ir siauram asmenų ratui – asmenims, kurie susiję su valstybės ar tarnybos paslaptimis. Numatyti 7 tyrimo poligrafu taikymo atvejai, siejami tik su darbu su įslaptinta informacija. Išimčių nenumatyta ir Poligrafo naudojimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies 5 atveju, t.y. tuomet, kai tyrimas poligrafu taikomas tiriant nusikalstamas veikas ir vykdant jų prevenciją – tos nusikalstamos veikos turi būti susiję tik su įslaptinta informacija. Remiantis Psichofiziologinio tyrimo taikymo policijos veikloje instrukcijos IX skyriaus nuostatomis, tyrimai poligrafu, kaip objektų tyrimai, naudojami ir ikiteisminiame tyrime tiriant kitas nusikalstamas veikas nei numatyta Poligrafo naudojimo įstatymo 5 straipsnio 3 punkte. Šis instrukcijos skyrius išplečia tyrimo poligrafu taikymo apimtį, o tai prieštarauja Poligrafo naudojimo įstatyme nustatytiems ribojimams. Manytina, kad įstatymu įtvirtinti ribojimai dėl poligrafo naudojimo tik tam tikroms nusikalstamoms veikoms tirti nėra pateisinami ir reikalingi, nes taip užkertamas kelias efektyviau tirti ir užkardyti nusikalstamas veikas, išnaudojant visas įmanomas priemones, įskaitant poligrafą. Todėl šiuo aspektu būtina plėsti Lietuvos teisinį reglamentavimą.

Tyrimas atkleidė, kad poligrafu gauti tyrimo rezultatai, nėra įrodymai baudžiamajame procese, nes neatitinka įrodymams keliamų reikalavimų. Tai – papildoma proceso dalyvių priemonė ikiteisminio tyrimo metu.

Nors policijos įstaigos ir teismai, pagal Poligrafo naudojimo įstatymą nėra tyrimo poligrafu subjektai, praktikoje jie tokius tyrimus taiko/ inicijuoja. Atsižvelgiant į tai, vertėtų apsvarstyti jų įtraukimą į Poligrafo naudojimo įstatymo subjektų sąrašą.

2.2. Tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese teisinis reglamentavimas JAV

Nors JAV teisėsaugos institucijos tyrimus poligrafu pradėjo naudoti dar Pirmojo pasaulinio karo metais (Vershitskaya, 2023, p. 55), ne visos JAV valstijos leidžia šiuos tyrimus atlikti ikiteisminiame tyrime, renkant duomenis. JAV valstijose tyrimo poligrafu rezultatai dažnai naudojami tiriant seksualinio pobūdžio nusikaltimus. Tačiau tyrimas poligrafu gali būti atliekamas tik tuomet kaip nukentėjusysis su tuo pats sutinka. Atitinkamai JAV valstijų baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinti draudimai reikalauti, kad nukentėjusysis atliktų tyrimą poligrafu. Štai remiantis JAV Nacionalinio seksualinio smurto išteklių centro duomenimis, (angl. National Sexual Violence Resource Center), tyrimo poligrafu iš seksualinės prievartos aukų draudžiama reikalauti 26 valstijose (Mehrara, 2024). Pavyzdžiui, draudimą iš nukentėjusiojo reikalauti atlikti tyrimą poligrafu įtvirtina Kalifornijos baudžiamojo kodekso (angl. California Penal Code) 637.4 straipsnis (1872), Ajovos kodekso (angl. Iowa Code) 915.44 straipsnyje (1851). Šiuose straipsniuose be kita ko nustatyta, kad atsisakymas atlikti tyrimą poligrafu negali sutrukdyti tirti, pateikti kaltinimus ar patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn už seksualinį nusikaltimą. Akivaizdu, kad tokie draudimai įtvirtinti tam, kad apsaugotų nukentėjusiųjų nuo seksualinių nusikaltimų teises. Mokslininkų teigimu, prašymas atlikti tyrimą poligrafu gali pakartotinai traumuoti aukas ir atgrasyti jas nuo noro pranešti apie seksualinius nusikaltimus, gali pakirsti aukų pasitikėjimą teisėsauga (Pauly, 2019). Be to, privertus nukentėjusįjį atlikti tyrimą poligrafu, gali būti pažeistos jų konstitucinės teisės, o tiksliau teisės neduoti parodymų prieš save, pagal JAV Konstitucijos 5-ąją pataisą (Legal norms of polygraph application ...2024).

Ne visos JAV valstijos leidžia psichofiziologinio tyrimo poligrafu rezultatus naudoti ir kaip įrodymus. Teigiama, kad tyrimo poligrafu rezultatus kaip įrodymus, baudžiamajame procese leidžiama naudoti: Alabamoje, Arizonoje, Arkanzase, Kalifornijoje, Delavere, Floridoje, Džordžijoje, Aidaho, Indijanoje, Ajovoje, Kanzase, Nevadoje, Naujajame Džersyje, Naujoje Meksikoje, Šiaurės Dakotoje, Ohajuje, Jutoje, Vašingtone, Vajominge (Majaski, 2023). Taigi 19 JAV valstijų iš 50 pripažįsta tyrimo poligrafu rezultatus kaip įrodymus baudžiamajame procese.

Analizuojant JAV teisinį reguliavimą dėl tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo, mokslininkai pastebi, kad tokio beveik nėra, išskyrus darbo teisės sritį, kur 1988 m. priimtas federalinis darbuotojų apsaugos nuo poligrafijos aktas (angl. Employee Polygraph

Protection Act) (Greely, Illes, 2007, p. 378). Pavyzdžiui, JAV federalinėse įrodymų taisyklėse (angl. Federal Rules of Evidence, 1975) nėra jokios specialios nuostatos dėl tyrimo poligrafu rezultatų kaip įrodymų (1975). Tačiau, S. E. Reid pastebėjimu, nėra ir draudimo tyrimo poligrafu rezultatus pripažinti įrodymais (Reid, p. 2001, p. 6). Vadinasi, kelias, naudoti tyrimo poligrafu rezultatus kaip įrodymus, ne išimtis ir baudžiamajame procese, federaliniu lygiu nėra užkertamas.

Kadangi federaliniu lygmeniu tyrimo poligrafu rezultatų, kaip įrodymų, klausimas nesureglamentuotas, tokiu atveju, kaip pažymima literatūroje, atskiros JAV valstijos turi teisę įstatymuose įtvirtinti savo teisės normas, žinoma, jei jos neprieštarauja JAV Konstitucijai (Legal norms of polygraph application...2024). Iš to seka, kad dėl tyrimo poligrafu rezultatų, kaip įrodymų panaudojimo baudžiamajame procese atskiros JAV valstijos gali turėti savo nuostatas, kurios išdėstytos šių valstybių teisės aktuose.

Darbo autoriaus pastebėjimu, tyrimu poligrafu rezultatų, kaip įrodymų, panaudojimo atveju labai mažai JAV valstijų turi konkrečias teisės aktuose įtvirtintas normas. Taip yra todėl, kad JAV, skirtingai nei Lietuva, kuri priklauso kontinentinei teisės sistemai (Čiočys, 2002, p. 26) yra bendrosios (arba anglosaksų) teisinės sistemos šalis (Bates Norum, 2024, p.2220 -2221), tad šioje šalyje dominuoja teisinis precedentas. Teisiniai precedentai JAV sistemoje yra ne tik teisės šaltiniai – teismai atlikdami teisminę praktiką teisinio precedento pagalba patys kuria teisę. Taigi greta JAV įstatymų, kitų norminių aktų egzistuoja ir teisiniai precedentai, kurie taip pat kuria teisę. Atitinkamai tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimas dažniau yra aiškinamas remiantis teismų precedentais (kiekvienos valstijos teismai turi savo jurisdikciją) nei konkrečiais teisės aktais.

Viena iš nedaugelio JAV valstijų, savo teisės aktuose aptarianti poligrafo tyrimo rezultatų, kaip įrodymų, priimtinumą klausimą yra Kalifornija. Kalifornijos įrodymų kodekso (angl. California Evidence Code) 351.1 straipsnio dalyje nurodyta, kad tyrimo poligrafu rezultatai, poligrafo tyrėjo nuomonė, negali būti pripažįstami įrodymais jokiam baudžiamajame procese, įskaitant ikiteisminį tyrimą ar po nuosprendžio priėmimo pateiktus prašymus ir posėdžius, taip pat nepilnamečio teismo procese ar posėdyje dėl nusikalstamos veikos, nepriklausomai nuo to, ar jis nagrinėjamas nepilnamečių, ar suaugusiųjų teisme, nebent visos šalys susitaria dėl tokių rezultatų pripažinimo (1965). Kaip matome, tyrimo poligrafu rezultatų priimtumas įtvirtintas tam tikra išimtimi iš bendros taisyklės – šie rezultatai yra priimtini tik tuomet, kai abi šalys, t.y. gynyba ir kaltinimas sutinka, kad tyrimo poligrafu rezultatai būtų pripažinti kaip įrodymai. Darbo autoriaus manymu, ši išimtis yra itin gana griežta, nes akivaizdu, kad praktikoje pasiekti abiejų, skirtingų tikslų siekiančių, šalių susitarimą – sudėtinga, ar net neįmanoma, nes

tyrimo poligrafu rezultatai gali būti palankūs tik vienai šaliai. Pavyzdžiui, jei kaltinamojo atlikto tyrimo poligrafu rezultatai rodo, kad jis meluoja, kaltinančioji šalis norės šiuos rezultatus naudoti kaip įrodymus, o gynyba, siekianti išteisinti kaltinamąjį, tokių tyrimo rezultatų kaip įrodymų naudoti nenorės.

Pastebėtina, kad tendencija, jog poligrafo tyrimo rezultatai priimtini kaip įrodymai tik tuo atveju, kai dalyvaujančios šalys susitaria tarpusavyje, vyrauja ir daugelyje kitų JAV valstijų (The Polygraph Test and Circumstantial Evidence...2024), tačiau ši išimtis įtvirtinta ne teisės aktuose, kaip Kalifornijos atveju, o teismų praktikoje, remiantis teismo precedentais.

Išskirtinė JAV valstija pripažįstant tyrimo poligrafu rezultatus įrodymais yra Naujoji Meksika (McCall, 2024, p. 29). Mokslininkai teigia, kad būtent ši valstija turi liberaliausias taisykles ir priima tyrimų poligrafu rezultatus taip pat, kaip ir kitus ekspertų įrodymus (Udashen, 2003, p. 1). Labai svarbu, kad Naujojoje Meksikoje leidžiama priimti tyrimo poligrafu rezultatus kaip įrodymus be abiejų šalių sutikimo (Vigluicci, 2015, p. 326). Taigi tai labai išplečia tyrimo poligrafu panaudojimo baudžiamajame procese galimybes.

Tyrimo poligrafu rezultatų priimtinumą reglamentuoja Naujosios Meksikos įrodymų (angl. New Mexico Rules of Evidence) 11-707 taisyklė. Kadangi tyrimo poligrafu rezultatai kaip įrodymai labai skiriasi nuo kitų įrodymų, mokslininkai teigiamai vertina Naujosios Meksikos 11-707 taisyklės nuostatas ir kitoms JAV valstijoms siūlo sekti šios valstijos pavyzdžiu – teisiniame reglamentavime numatyti atskirą šių įrodymų priimtumo nustatymo taisyklę (Vigluicci, 2015, p. 353-354).

Pagal 11-707 taisyklės C punktą tyrėjo poligrafu nuomonė apie asmens atsakymų, gautų atliekant tyrimą poligrafu, teisingumą, gali būti pripažinta, jeigu:

1. tyrimą poligrafu atliko kvalifikuotas poligrafo tyrėjas;
2. tyrimas poligrafu buvo kiekybiškai įvertintas tokiu būdu, kurį poligrafo ekspertai visuotinai pripažįsta kaip patikimą;
3. prieš atliekant tyrimą poligrafu tyrėjas buvo informuotas apie tiriamojo praeitį, sveikatą, išsilavinimą ir kitą svarbią informaciją;
4. tyrimo metu buvo užduoti bent du svarbūs klausimai;
5. buvo padarytos bent trys tiriamojo diagramos; ir
6. visas tyrimas buvo įrašytas garso ar vaizdo įrašymo įrenginyje, įskaitant apklausą prieš tyrimą ar po tyrimo, jei ji buvo atliekama (1978).

Kaip matome, tam, kad tyrimo poligrafu rezultatai būtų pripažinti įrodymais, turi būti išpildyta visa eilė konkrečių sąlygų.

Pirmoji ir viena esminių sąlygų, numato, kad tyrimą poligrafu privalo atlikti tik kvalifikuotas tyrėjas. Šis reikalavimas užtikrina, kad psichofiziologinį tyrimą atlieka specialiai apmokytas asmuo, turintis patirties ir įgūdžių, reikalingų atlikti tyrimą pagal mokslinėje doktrinoje pripažintus standartus.

Atitinkamai, Naujosios Meksikos 11-707 taisyklės B punkte nurodyti reikalavimai poligrafo tyrėjo kvalifikacijai. Poligrafo tyrėjas, prieš atlikdamas ar aiškindamas poligrafo tyrimą, kuris bus pripažintas įrodymu, turi turėti ne mažesnę kaip penkerių metų poligrafo tyrimų administravimo ar interpretavimo patirtį arba lygiavertį akademinį išsilavinimą ir turėti galiojančią bei aktyvią nepriekaištingos reputacijos poligrafo tyrėjo licenciją. Ši licencija turi būti gauta Naujojoje Meksikoje arba kitoje JAV valstijos jurisdikcijoje, kurios licencijavimo standartai yra tokie patys arba griežtesni nei Naujosios Meksikos.

Poligrafo tyrėjo licencijų išdavimą reglamentuoja Naujosios Meksikos statuto (angl. New Mexico Statutes) 61-27B-13 skyrius, kuriame nurodomi būtini reikalavimai asmeniui, norinčiam gauti licenciją verstis poligrafo tyrėjo praktika. Numatyta, kad asmuo, ketinantis tapti poligrafo tyrėju, turi būti ne jaunesnis nei 18 m. turėti vidurinės mokyklos diplomą arba lygiavertį išsilavinimą, pasižymėti geromis moralinėmis savybėmis, neturėti teistumo už nusikalstamas veikas, susijusias su smurtiniais veiksmais ar etikos pažeidimais, turi būti baigęs akredituotus, patvirtintus Naujosios Meksikos visuomenės saugumo departamento, poligrafo tyrėjų kursus. Taip pat kandidatas privalo pereiti bandomąjį, jo kompetencijos patikrinimo, laikotarpį ir išlaikyti departamento patvirtintą egzaminą arba pateikti įrodymą, kad bent dvejus metus turi licenciją kitoje jurisdikcijoje, kurioje taikomi lygiaverčiai standartai (2023). Pastebėtina, kad būtent šioje JAV valstijoje nustatyti išsamiausi ir detaliesi reikalavimai poligrafo tyrėjo licencijai gauti, apimantys išsilavinimo, praktikos, geros moralės aspektus.

Kitose JAV valstijose reikalavimai poligrafologo licencijai gauti taikomi skirtingi reikalavimai. Pavyzdžiui, Kalifornijoje asmeniui, siekiančiam tapti poligrafo tyrėju, išsilavinimo reikalavimas netaikomas, tačiau privaloma baigti Amerikos poligrafo asociacijos (angl. Polygraph Association², toliau – APA) mokymų programą. Kad licencija būtų aktyvi, privalomi tęstiniai mokymai. Floridoje kandidatas turi turėti ne mažiau 200 valandų darbo su poligrafu patirties ir kt. (State-by-State Guide to Polygraph Licensing..., 2024). Įdomu pastebėti, kad nei vienoje JAV valstijoje iš poligrafo tyrėjo licenciją

² APA yra įkurta 1966 m. Šiuo metu turi daugiau nei 2700 narių – profesionalių poligrafologų. Šios asociacijos tikslas - naudoti įrodymais pagrįstus mokslinius patikimumo vertinimo metodus. APA nustato aukščiausius profesinės, etinės ir mokslinės praktikos standartus, rengia mokymus. Dedicated to Evidence-Based Science & Practices, Prieiga per internetą: <https://www.polygraph.org/> [Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 17 d.].

siekiančio gauti asmens nereikalaujama aukštojo išsilavinimo, svarbu tik kad būtų baigti toje valstijoje pripažinti poligrafo tyrėjo kursai.

Antroji sąlyga, dėl tyrimo poligrafo rezultatų kaip įrodymų pripažinimo reikalauja, kad poligrafo tyrimas būtų kiekybiškai įvertintas patikimu būdu, kuris yra visuotinai pripažintas tarp tyrimo poligrafo specialistų. Tai reiškia, kad tyrimo poligrafo rezultatų įvertinimui privaloma naudoti tik tuos metodus, kurie atitinka JAV pripažintus, mokslinius standartus. Akivaizdu, kad tyrimo poligrafo rezultatai gali būti laikomi patikimais tik tuomet, jei jų aiškinimui taikomi metodai yra moksliskai pagrįsti ir pripažinti ekspertų bendruomenės. Naudojant nepatvirtintus metodus, kiltų rizika, kad rezultatai bus netikslūs arba klaidingi. Manytina, kad ši sąlyga yra glaudžiai susijusi ir su poligrafo tyrėjo kompetencija. Tik kompetentingas tyrėjas gali pasirinkti tinkamą tyrimo poligrafo rezultatų įvertinimo metodą ir jo pagalba tinkamai įvertinti gautus psichofiziologinio tyrimo rezultatus.

Pagal trečiąją sąlygą reikalaujama, kad prieš atliekant tyrimą poligrafo tyrėjas būtų informuotas apie tiriamojo praeitį, sveikatą, išsilavinimą ir kitą svarbią informaciją. Žinant šiuos individualius duomenis, galima tiksliau įvertinti tyrimo poligrafo rezultatus. Pavyzdžiui, susipažinimas su testuojamu asmeniu leidžia tyrėjui suformuluoti aktualius ir tinkamus klausimus. Testuojamojo asmens sveikatos problemų žinojimas padeda tyrėjui tiksliau interpretuoti fiziologinių duomenų pokyčius atliekant tyrimą ir pan.

Remiantis ketvirta sąlyga, įtvirtintas reikalavimas, kad psichofiziologinio tyrimo metu tiriamajam asmeniui būtų užduoti bent du svarbūs klausimai, t.y. klausimai, susiję su konkrečiais objektyviais faktais, tiesiogiai susiję su tyrimo tikslu ir neleidžiantys atsakymo pagrįsti logika. Tokių klausimų uždavimas leidžia nustatyti tiriamojo asmens reakcijas į esmines baudžiamosios bylos situacijas.

Penktoji sąlyga numato, kad turi būti padarytos bent trys tiriamojo diagramos, t.y. bent trys kūno reakcijų įrašai poligrafo prietaisu. Tokia sąlyga užtikrina, kad tyrėjas turi daugiau duomenų psichofiziologinio tyrimo interpretacijai ir gali juos kuo tiksliau įvertinti.

Šeštoje sąlygoje įtvirtintas reikalavimas daryti psichofiziologinio tyrimo garso ir vaizdo įrašus – skaidrumo reikalavimas, leidžiantis stebėti tyrimo eigą ir apsisaugoti nuo procedūrinių klaidų. Kitaip tariant, šis reikalavimas padeda užtikrinti atliekamo psichofiziologinio tyrimo teisėtumą.

Kaip matome, visos šešios aptartos sąlygos užtikrina, tyrimo poligrafo rezultatų objektyvumą ir patikimumą, o tai garantuoja šių tyrimo rezultatų kaip įrodymų panaudojimo baudžiamajame procese galimybę.

Analizuojant Naujosios Meksikos įrodymų 11-707 taisyklės toliau, pastebime, kad jose numatyta ir speciali tyrimo poligrafo rezultatų teismui pateikimo tvarka. Šios taisyklės D punktas numato, kad šalis, norinti teisme naudoti poligrafo tyrimo rezultatus kaip įrodymus, privalo ne vėliau kaip prieš trisdešimt dienų iki teismo posėdžio pradžios arba per kitą apylinkės teismo nustatytą terminą, pateikti rašytinį pranešimą, kuriame turi būti pateikti šie duomenys:

- poligrafo tyrėjo ataskaitos kopiją;
- kiekvienos tyrimo lentelės kopiją;
- viso tyrimo garso ar vaizdo įrašo kopiją, įskaitant apklausą prieš tyrimą ir, jei ji buvo atlikta, apklausą po tyrimo; ir
- visų kitų tyrimo poligrafo, kuriuos tiriamasis atliko nagrinėjamu klausimu, sąrašą, įskaitant visų tokius tyrimus atlikusių asmenų vardus, pavardes, datas ir tyrimų rezultatus.

Taigi, norint tyrimo poligrafo rezultatus naudoti kaip įrodymus, būtina apie tai iš anksto pranešti teismui, pateikiant nustatytos formos pranešimą, kuriame nurodomi nustatyti duomenys dėl tyrimo poligrafo. Poligrafo specialisto ataskaita, tyrimo lentelės, garso ar vaizdo įrašai bei ankstesni tyrimai leidžia teismui įsitikinti ar psichofiziologinis tyrimas buvo atliktas laikantis nustatytų reikalavimų ar nėra procedūrinių klaidų, galinčių turėti įtakos rezultatų tikslumui. Ši informacija yra būtina užtikrinti sąžiningą ir išsamų įrodymų vertinimą teismo procese.

Naujosios Meksikos įrodymų 11-707 taisyklės E punkte nustatyta, kad teismas bet kokią sprendimą dėl tyrimo poligrafo priimtumo priima nedalyvaujant prisiekusiesiems. Šia nuostata išryškinama teismo diskrecijos priimant ir vertinant įrodymus svarba. Skirtingai nei prisiekusieji, teisėjai yra apmokyti nustatyti įrodymų leistinumą ir patikimumą. Todėl šis reikalavimas leidžia išvengti galimo neteisingo tyrimo poligrafo rezultatų, kaip įrodymų, interpretavimo tarp prisiekusiųjų, kurie tam neturi reikiamų kompetencijų..

Analizuojamos 11-707 taisyklės E punkte įtvirtinta nuostata, draudžianti priverstinius tyrimus poligrafo. Nustatyta, kad nė vienas liudytojas negali būti verčiamas atlikti tyrimą poligrafo. Kaip jau minėta, JAV valstijos turi teisę įstatymuose įtvirtinti savo teisės normas, tačiau jos turi neprieštarauti JAV Konstitucijai. Taigi reikalavimas dėl priverstinio tyrimo poligrafo draudimo, visų pirma, susijęs su JAV Konstitucijos laikymusi. JAV 5-oji Konstitucijos pataisa garantuoja kiekvieno asmens teisę atsisakyti duoti parodymus prieš save (Legal norms of polygraph application ...2024). Jei tyrimas poligrafo nebūtų

savanoriškas, gali susidaryti situacija, kai asmuo šio tyrimo rezultatais apkaltintų save. Tokiu atveju būtų pažeidžiama JAV Konstitucija,

Be kita ko 11-707 taisyklės E punkte numatyta, kad jei viena šalis pagal D dalį pranešė apie liudytojo ištyrimą poligrafu, teismas, esant pagrįstai priežasčiai, gali įpareigoti kitą šalį antrą kartą ištirti tą liudytoją poligrafu. Antrojo tyrimo poligrafu rezultatai gali būti pripažįstami, jei antrasis tyrimas poligrafu atliekamas pagal šios taisyklės reikalavimus. Jeigu liudytojas atsisako atlikti antrą tyrimą poligrafu, pirmojo tyrimo poligrafu rezultatai yra nepriimtini. Darbo autoriaus manymu, ši nuostata užtikrina galimybę patikrinti pirmojo tyrimo rezultatų patikimumą bei užkirsti kelią galimai šališkiems ar netiksliems psichofiziologiniams tyrimams poligrafu. Jei liudytojas atsisako atlikti antrą tyrimą, pirmojo tyrimo rezultatai tampa nepriimtini, nes nėra galimybės objektyviai patikrinti jų tikslumo. Analizuojama nuostata, kaip tam tikras patikimumo saugiklis galėtų būti naudinga ir Lietuvai – padėtų užtikrinti, kad psichofiziologinių tyrimų poligrafu rezultatai būtų kuo patikimesni ir objektyvesni.

Apibendrinant, 19 JAV valstijų pripažįsta tyrimo poligrafu rezultatus kaip įrodymus baudžiamajame procese, tačiau tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimas retai reglamentuojamas konkrečiais teisės aktais (dažniausiai tai daroma remiantis teismų precedentais). Kalifornijos įrodymų kodekse tyrimo poligrafu rezultatų priimtumas įtvirtintas gana griežtai apibrėžta išimtimi – tyrimo rezultatai yra priimtini tik tuomet, kai abi šalys, t.y. gynyba ir kaltinimas sutinka, kad tyrimo poligrafu rezultatai būtų pripažinti kaip įrodymai. Ši išimtis poligrafo rezultatų panaudojimą praktikoje daro neįmanomu, nes tyrimo rezultatai dažniausiai yra palankūs tik vienai iš šalių.

Naujosios Meksikos įrodymų kodekso taisyklė 11-707 atspindi liberaliausią, iš visų JAV valstijų, požiūrį į tyrimo poligrafu rezultatų kaip įrodymų priimtinumą. Šioje valstijoje leidžiama priimti tyrimo poligrafu rezultatus kaip įrodymus be abiejų šalių sutikimo. Tačiau šiems specifiniams įrodymams numatyti itin griežti priimtimumo reikalavimai: tyrimą turi atlikti kvalifikuotas turintis atitinkamą licenciją tyrėjas, tyrimas privalo būti įvertintas moksliskai pripažintu, patikimu būdu, tyrėjas turi būti susipažinęs su tiriamojo praeitimi, sveikata, išsilavinimu ir kt. turinčia reikšmės tyrimui informacija, tyrimo metu tiriamajam privalo būti užduoti bent du svarbūs, su objektyviais faktais susiję klausimai, turi būti padarytos bent trys tiriamojo diagramos, tyrimo metu, siekiant skaidrumo, privalu daryti garso ir vaizdo įrašus. Siekiant tyrimo poligrafu rezultatus naudoti kaip įrodymus, būtina apie tai iš anksto pranešti teismui, pateikiant nustatytos formos ir turinio pranešimą. Siekiant užtikrinti kiekvieno asmens teisę atsisakyti duoti parodymus prieš save numatytas draudimas atlikti priverstinį tyrimą poligrafu. Nuostata, kad teismas, esant pagrįstai

priežasčiai, gali įpareigoti kitą šalį antrą kartą ištirti liudytoją poligrafu yra tyrimo poligrafu rezultatų patikimumo saugiklis, kuris galėtų būti naudingas ir Lietuvai.

3. TYRIMO POLIGRAFU REZULTATŲ PANAUDOJIMO BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ PRAKTIKA: LIETUVOS IR JAV BYLŲ ANALIZĖ

3.1. Tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo baudžiamajame procese praktika Lietuvoje

Lietuvos teismų praktika dėl tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese laikui bėgant keitėsi.

A. Kovalenko ir V. Saldžiūnas, išanalizavę teismų sprendimus baudžiamosiose bylose dėl psichofiziologinio tyrimo, naudojant poligrafą, konstatavo, kad iki 2005 m. teismai net neturėjo progos pasisakyti dėl jų, kaip įrodymų šaltinio, kadangi šis tyrimas buvo suprantamas kaip eksperimentinis bei patys tyrėjai ir prokurorai nežinojo, kaip būtų galima panaudoti tyrimo poligrafu rezultatus (Kovalenko ir Saldžiūnas, 2011, p. 74).

Teismų praktika šioje srityje pradėjo formuotis tik po 2005 m. Tačiau ilgą laiką ji nebuvo vieninga.

Vienu atveju psichofiziologinio tyrimo rezultatai teismų praktikoje buvo vertinami kaip specialisto išvada ir pripažįstami įrodymais. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 1-99-106/2008 dėl būtinios ginties instituto taikymo, specialisto poligrafologo išvada pripažinta įrodymu paneigiančiu kaltinamojo N. J. parodymus, kad A. R. nužudė vienas A. L.. (Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. gruodžio 22 d. nuosprendis).

Kitu atveju psichofiziologinio tyrimo rezultatai, kaip specialisto išvada, teismų praktikoje buvo vertinami kaip vienas iš su byla susijusių duomenų. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje dėl vagystės LAT atmetė kaltinamojo V. Š. skundą, kad jam atlikto (jo sutikimu) psichofiziologinio tyrimo poligrafu rezultatai nebuvo vertinami. Kitaip tariant jie buvo vertinami, kitų reikšmingų duomenų kontekste (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 23 d. nutartis). Arba kitoje baudžiamojoje byloje dėl nužudymo, teismas konstatavo, kad tyrimas poligrafu turi būti vertinamas vienodai su kitais bylos duomenimis. Atitinkamai M. B., kaltinamo be svarbios priežasties nepranešusiu teisėsaugos ištaigai apie jam žinomą padarytą labai sunku nusikaltimą, kaltė buvo įrodyta (Kauno apygardos teismo 2011 m. gruodžio 23 d. nuosprendis). Dar kitoje byloje pabrėžta, kad tyrimo poligrafu rezultatai, kaip pavieniai, negali būti laikomi įrodymų šaltiniu, patvirtinančiu kaltinamojo kaltę (Šiaulių apygardos teismo 2012 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Dar vienu atveju, psichofiziologinio tyrimo rezultatai panaudojant poligrafą, nagrinėjant bylą teisme, tiesiog nebuvo nagrinėjami. Pavyzdžiui, byloje dėl nužudymo įtariamajam M. S. buvo atliktas psichofiziologinis tyrimas poligrafu, tačiau teismas dėl jo

rezultatų nepasisakė ir jų nevertino (Kauno apygardos teismo 2009 m. vasario 26 d. nuosprendis). Akcentuota, kad pagal Poligrafo įstatymą analizuojamas tyrimas baudžiamosiose bylose gali būti atliekamas tik asmenims, kurių tarnyba susijusi su įslaptintos informacijos naudojimu, apsauga ar susipažinimu su ja (Vilniaus apygardos teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutartis). Todėl kito pobūdžio baudžiamosiose bylose (pavyzdžiui, nužudymuose) tyrimo poligrafu rezultatai nebuvo nagrinėjami.

Kaip matome, teismų praktika pasuko trimis kryptimis – psichologinio tyrimo rezultatai kai kuriais atvejais buvo laikomi savarankišku įrodymu arba kaip vienas iš su byla susijusių duomenų arba iš viso nevertinami.

Ilgainiui teismų praktika dėl psichofiziologinių tyrimų naudojant poligrafą rezultatų panaudojimo vienodėjo. Visgi tik 2018 m. LAT pateikė gana plačią ir išsamią išvadą, dėl psichofiziologinio tyrimo poligrafu panaudojimo, kuri darbo autoriaus vertinimu, ženkliai prisidėjo prie vienodos, aiškesnės ir nuoseklesnės teismų praktikos formavimo šioje srityje. LAT sprendamas apie S. R. kaltę dėl L. V. nužudymo, kuri buvo grindžiama tik liudytojų A. K. parodymais, G. L. tyrimo poligrafu rezultatais, konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas G. L. psichofizinio tyrimo poligrafu metu gautiems duomenims, kaip įrodymams, suteikė gana svarią reikšmę. LAT pažymėjo, kad galima remtis tik tais duomenimis, kurių gavimo ir išnagrinėjimo tvarka yra įtvirtinta BPK 20 straipsnio nuostatuose. Poligrafo naudojimo tvarką, tyrimo poligrafu objektus ir atvejus, kada pagal įstatymą šis tyrimo metodas bei jo rezultatai gali būti naudojamas, nustato Poligrafo įstatymas pagal kurį tyrimas gali būti atliekamas tik asmenims, kurių tarnyba yra susijusi su įslaptintos informacijos naudojimu, apsauga ar susipažinimu su ja. Todėl duomenų, gautų naudojant poligrafą kitais atvejais, pagal BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostatas, negalima pripažinti įrodymais. Poligrafas yra žmogaus emocinę būseną fiksuojantis prietaisas, atliekantis įvairių su žmogaus emocijomis susijusių fiziologinių rodiklių registravimą, o ne nustatantis ar atskleidžiantis bylos aplinkybes, todėl atliekant tyrimą poligrafu gauti duomenys neatitinka ir BPK 20 straipsnio 3 dalyje įtvirtintų įrodymams keliamų reikalavimų (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Matome, kad remiantis šia LAT išvada psichofiziologinių tyrimų panaudojant poligrafą rezultatai nepriskirtini įrodymams.

Psichofiziologinio tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimui įrodinėjimo procese ypač reikšmingi 2019 m., nes būtent šiais metais LAT pateikė apžvalgą, kurioje pateiktas išsamus ir vieningas požiūris apie šį tyrimą. Vadovaujantis šia apžvalga galima išskirti kelis esminius aspektus dėl psichofiziologinio tyrimo panaudojant poligrafą teismų praktikoje.

1. Poligrafo panaudojimą reglamentuoja Poligrafo įstatymas. Tik Poligrafo įstatymas nustato aiškią tvarką, objektus ir atvejus, kada galima taikyti psichofiziologinį tyrimą bei naudoti jo rezultatus. Pagal šį įstatymą tyrimai leidžiami tik tiems asmenims, kurie susiję su slaptos informacijos naudojimu, apsauga ar susipažinimu;

2. Tyrimo poligrafu rezultatų statusas. Poligrafu gauti rezultatai nelaikomi įrodymais, nes neatitinka BPK 20 straipsnyje įtvirtintų reikalavimų įrodymams. Visgi tai, kad ikiteisminio tyrimo metu poligrafas buvo naudojamas tiriamo asmens prašymu, savaime nereiškia, jog byloje buvo padaryti esminiai BPK pažeidimai.

3. Tyrimo poligrafu rezultatų kaip pagalbinės priemonės vaidmuo. Psichofiziologinio tyrimo rezultatai negali būti pagrindinis ar lemiamas įrodymų šaltinis, jie tik padeda surinkti papildomą informaciją. Šis tyrimas gali būti naudojamas kaip pagalbinė priemonė, padedanti nukreipti tyrimą ir pasirinkti strategiją, sustiprinti teismo vidinį įsitikinimą, tačiau negali būti lemiamu veiksmu priimant sprendimą.

Matome, kad poligrafu atliekamo psichofiziologinio tyrimo rezultatų panaudojimas teismų praktikoje turi aiškiai apibrėžtas ribas, kurių, po analizuojamos apžvalgos pateikimo yra laikomasi Lietuvos jurisprudencijoje.

Pavyzdžiui, gana dažnai teismų sprendimai ginčijami nurodant, žemesniųjų instancijų teismai privalėjo vertinti poligrafo rezultatus kartu su kitais nuteistąjį teisinančiais įrodymais. Šiuo atveju konstatuojama, kad priimant apkaltinamąjį nuosprendį, galima remtis tik tais duomenimis, kurių gavimo ir išnagrinėjimo tvarka yra įtvirtinta BPK 20 straipsnio nuostatose, o atliekant tyrimą poligrafu gauti duomenys neatitinka ir BPK 20 straipsnio 3 dalyje įtvirtintų įrodymams keliamų reikalavimų. (Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. kovo 7 d. nuosprendis). Šiuo atveju laikomasi vieningos praktikos ir psichofiziologinio tyrimo rezultatai nėra pripažįstami kaip įrodymai.

Laikomasi pozicijos, kad dėl to, kad tyrimo poligrafu rezultatai nėra įrodymai pagal BPK 20 straipsnį, jie teismo nesaisto ir nesudaro pagrindo abejoti kitais patikimais parodymais apie tam tikras bylos aplinkybes (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 11 d. nuosprendis). Tyrimo poligrafu rezultatai, nors ir nėra pripažįstami įrodymu baudžiamosiose bylose, teismų praktikoje naudojami kaip pagalbinė priemonė, tikrinant byloje surinktus įrodymus. (Panevėžio apygardos teismo 2022 m. birželio 17 d. nutartis). Tačiau ši priemonė „neturi neginčijamos įrodomosios teisės baudžiamajame procese“ (Kauno apygardos teismo 2023 m. gruodžio 21 d. nutartis). Taigi tyrimo poligrafu rezultatai naudojami tik tuomet, kai nustatoma, kad jo naudojimas būtų buvęs būtinas padedant nustatyti tam tikras aplinkybes. Tokiu būdu, jei tam tikras faktas, pavyzdžiui, smurto panaudojimo prieš nukentėjusįjį faktas, buvo nustatytas kitų įrodymų visuma, tyrimo

poligrafu rezultatais, teisėjų kolegijos vertinimu, nebuvo remiamasi pagrindais (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 1 d. nutartis). Vadinasi, jei tyrimo poligrafu rezultatų nereikia tam tikram faktui pagrįsti, jais pagrindais nesinaudojama.

Visgi tyrimo poligrafu rezultatai turi tam tikrą reikšmę įrodymų vertinimo procese. Jie yra veiksnys, kuris gali sustiprinti teismo vidinį įsitikinimą dėl asmenų parodymų objektyvumo ar neobjektyvumo ir tai neprieštarauja faktinių aplinkybių nustatymo principams (Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 11 d. nutartis). Pavyzdžiui, vienu atveju buvo sustiprintas teismo vidinis įsitikinimas dėl T. G. duodamų parodymų neteisingumo (Kauno apylinkės teismo 2023 m. gruodžio 7 d. nuosprendis). Sustiprinus vidinį įsitikinimą dėl parodymų teisingumo/neteisingumo, taip pat yra sustiprinamas ir vidinis teismo įsitikinimas dėl asmeniui pareikšto kaltinimo pagrįstumo (Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 11 d. nutartis, Kauno apylinkės teismo 2023 m. gruodžio 7 d. nuosprendis).

Nors dėl šio vidinio įsitikinimo sustiprinimo būdo teismų praktikoje kyla ginčų teigiant, kad poligrafo tyrimo metu gauti duomenys negali daryti įtakos teismo vidiniam įsitikinimui dėl kaltinamojo kaltės padarius inkriminuotą nusikalstamą veiką, kadangi toks aptariamų duomenų vertinimas prieštarauja kasacinės instancijos teismo suformuotai praktikai, teismai jo nelaiko darančiu įtaką, aiškina tik kaip prisidedantį prie teismo vidinio įsitikinimo susiformavimo (Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 11 d. nutartis). Kitaip tariant, poligrafo tyrimo rezultatai nelemia teismo vidinio įsitikinimo.

Apibendrinant, galima teikti, kad iki 2018 metų Lietuvos teismų praktika dėl psichofiziologinių tyrimų poligrafu rezultatų panaudojimo buvo nevienoda, formavosi trys kryptys – psichologinio tyrimo rezultatai kai buvo laikomi savarankišku įrodymu, buvo laikomi kaip vienas iš su byla susijusių duomenų arba buvo iš viso nevertinami. Ši situacija ėmė stabilizuosis apie 2018 metus. Galutinai vieninga ir nuosekli Lietuvos teismų praktika dėl psichofiziologinių tyrimų poligrafu rezultatų panaudojimo buvo suformuota 2019 LAT atliktoje teismų praktikos apžvalgoje. Įtvirtintas psichofiziologinio tyrimo poligrafu rezultatų statusas. Šie rezultatai nelaikomi įrodymais, nes neatitinka BPK 20 straipsnyje įtvirtintų reikalavimų. Tyrimo poligrafu rezultatai gali būti naudojami tik kaip pagalbinė priemonė ir tik tuomet, kai tai būtina. Jie gali sustiprinti teismo vidinį įsitikinimą, tačiau negali būti lemiamu veiksnium priimanč sprendimą. Taigi psichofiziologinių tyrimų rezultatų vaidmuo yra ribotas. Teismai vertina tyrimų poligrafu rezultatus atsargiai ir juos naudoja tik kaip papildomą informaciją.

3.2 Tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo baudžiamajame procese praktika JAV

Psichofiziologinio tyrimo poligrafu rezultatus įrodinėjimo procese pirmą kartą buvo mėginta panaudoti 1923 m. byloje *Frye v. United States*, Kolumbijos apygardos apeliaciniame teisme. Šioje byloje J. A. Frye buvo nuteistas už antrojo laipsnio žmogžudystę. Apeliaciniame skunde gynyba prašė teismo remtis eksperto parodymais dėl kaltinamajam atlikto tyrimo sistolinio kraujospūdžio prietaisu. Gynyba tvirtino, kad šis testas įrodo kaltinamojo nekaltumą. Teismas konstatavo, jog tam, kad ekspertų parodymai būtų priimtini, jie turi būti visuotinai pripažinti mokslo bendruomenėje, t.y. pagrįsti moksliniais metodais, kurie yra pakankamai nusistovėję ir pripažinti. Sistolinio kraujospūdžio prietaisu atliktas tyrimas tokių reikalavimų neatitiko, t.y. jis nėra visuotinai pripažintas mokslinis metodas (*Frye v. United States*, December 3, 1923). Kaip matome, teismas nusprendė, kad tyrimo poligrafu nėra pakankamai mokslškai pagrįstas metodas, tad šio tyrimo rezultatai negali būti priimti kaip įrodymas teisme. Kitaip sakant, tyrimo poligrafu rezultatai tuo metu nebuvo laikomi įrodymu.

Ilgainiui byloje *Frye v. United States* suformuluota nuostata JAV teismų praktikoje kito. 1975 m. Byloje *United States v. Oliver*, J. Oliver buvo kaltinamas moters gabenimu, prieš jos valią, per valstijų sienas. Apeliacinis teismas pripažino, kad tyrimo poligrafu rezultatai, atlikti kvalifikuoto eksperto, esant abiejų šalių sutikimui, atsižvelgiant į dabartinę mokslinę pažangą gali būti laikomi patikimu įrodymu. Sprendime buvo apžvelgtas ir aukščiau minėtas *Frye v. United States* precedentinis sprendimas. Teismas konstatavo, jog nuo šios bylos tyrimai poligrafu pasiekė reikiamą mokslinio patikimumo ribą, nes jais pasitiki tiek praktikuojantys mokslininkai, tiek ekspertai (*United States v. Oliver*, October 31, 1975). Akivaizdu, kad šioje byloje teismas atsižvelgė į per 52 metus įvykusią mokslinę pažangą ir psichofiziologinius tyrimus poligrafu pripažino kaip įrodymus. Tokiu būdu JAV teismų praktikoje įvyko didžiulis pokytis, kuris atvėrė kelią modernesniai požiūriui į įrodymus. Pastebėtina ir tai, kad šioje byloje akcentuota ir kvalifikuoto eksperto bei abipusio sutikimo atlikti tyrimą poligrafu svarba pripažįstant psichofiziologinio tyrimo rezultatus kaip įrodymus.

S. Zanev teigimu, 1990 m. dėl susiklosčiusios kriminogeninės situacijos šalyje tyrimai poligrafu pradėti naudoti teisiniuose procesuose. Tyrimas poligrafu buvo taikomas rezonansinių nužudymų, apiplėšimų ir vagysčių bylose (Zanev, 2009, p. 24).

1993 m. *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals* byloje ieškovai D. Daubertas ir E. Šuleris teigė, kad jų apsigimimus sukėlė tai, kad jų motinos nėštumo metu vartojo vaistą „Bendectin.“ JAV Aukščiausiasis Teismas, sprendamas šią bylą nagrinėjo ekspertų

parodymų leistinumą klausimą. Teismas pabrėžė, kad *Frye v. United States* byloje suformuluotas standartas, pagal kurį, ekspertų parodymai buvo priimtini tik tuo atveju, jei jie buvo pagrįsti moksliniais metodais, kurie buvo visuotinai pripažinti mokslo bendruomenėje, yra pernelyg griežtas ir neveiksmingas vertinant naujus mokslinius įrodymus. Tokiu būdu buvo suformuluota taisyklė, jog ekspertas gali liudyti apie mokslo žinias, kurios padeda prisiekusiesiems suprasti įrodymus arba nustatyti tam tikrą, byloje nagrinėjamą faktą. Kitaip tariant, eksperto išvada bus laikoma įrodymu, kai jo žinios tam tikroje srityje padės faktų nustatytojams suprasti įrodymus arba nustatyti nagrinėjamą faktą.

Akcentuotina, kad ši byla nustatė pagrindinį teisėjo, nagrinėjančio atitinkamą bylą, vaidmenį sprendžiant ar tyrimo rezultatus naudoti kaip įrodymą byloje. Teisėjas turi atsižvelgti ar nagrinėjama teorija/technika gali būti ir buvo išbandyta, ar ji buvo peržiūrėta ir paskelbta, ar yra žinomas klaidų lygis, ar yra standartai kontroliuojantys teorijos /technikos veikimą ir priežiūrą bei ar tam tikra teorija /technika yra plačiai priimta tam tikroje mokslo bendruomenėje. Taip pat atsižvelgiama į tai ar ekspertas šiuos mokslinius principus ir metodus tinkamai pritaikė konkrečios bylos faktams (*Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc.*, June 28, 1993). Mokslininkų teigimu, teisėjas norėdamas įsitikinti, kad naudojamas tyrimo poligrafu metodas yra moksliskai pagrįstas ir kad jis teisingai taikomas procese, paprastai į teismą, be poligrafą naudojančio specialisto, kviečia ir kitus specialistus, pasisakančius tiek „už“, tiek „prieš“ tyrimo poligrafu šioje byloje taikymą. (Saakjan, 2019, p. 98- 99). Taigi, bylą nagrinėjantis teisėjas turi teisę savo nuožiūra leisti (arba neleisti) naudoti tyrimo poligrafu rezultatus.

Kaip matome, aptariamoje byloje mokslinių tyrimų naudojimas pripažintas viena iš įrodinėjimo priemonių. Suformuluota taisyklė, nustatanti, kada eksperto išvada laikoma įrodymu kai eksperto specializuotos žinios padeda suprasti įrodymus arba nustatyti nagrinėjamą faktą, kai eksperto išvada pagrįsta pakankamais faktais ar duomenimis, joje remiamasi patikimais moksliniais principais ir metodais. Svarbus vaidmuo suteiktas teisėjui, kuris, turi teisę savo nuožiūra leisti arba neleisti tyrimo poligrafu rezultatus naudoti kaip įrodymus. Vadinasi, psichofiziologinio tyrimo rezultatai neturi būti visada priimami ir kiekvienu atveju dėl jų sprendžia teisėjas.

Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals byloje priimtas sprendimas leido teisme vertinti įvairesnius mokslinius įrodymus, įskaitant naujesnes teorijas, metodikas, technikas, kurios yra patikimos, tačiau dar nėra visuotinai nepripažintos. Nors kai kurie mokslininkai tai ir kritikuoja, teigdami, kad nepagrįstai remiamasi dar nepatikrintomis teorijomis (Leonetti, 2017), mūsų nagrinėjamu atveju buvo atverta galimybė tyrimo poligrafu rezultatus naudoti teisme, kaip įrodymus, nepaisant to, kad dėl jų nebuvo visuotinio

pripažinimo pagal *Frye v. United States* standartą ir kurio pagrindu, kaip teigia mokslininkai, dėl prieštaringo tyrimo poligrafu statuso, jo rezultatai teismuose buvo atmetami (Synnott, 2015).

Po *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc* sprendimo tyrimo poligrafu rezultatai imti aktyviau naudoti JAV teismų praktikoje, įrodinėjimo procese. APA duomenimis, 18 JAV valstijų taiko *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc* standartą. Naujoji Meksika leidžia naudoti tyrimo poligrafu rezultatus be jokių sąlygų, tačiau laikantis griežtų taisyklių (The Polygraph Test and Circumstantial...2024), kurios įtvirtintos Naujosios Meksikos įrodymų kodekso 11-707 straipsnyje ir aptartos 2.2. šio darbo poskyryje. Visgi pažymėtina, kad nors šis straipsnis ir nustato reikalavimus, kad poligrafo rezultatai būtų priimtini, Naujosios Meksikos Aukščiausiasis Teismas nesilaiko mechaninio taisyklės taikymo (*State v. Baca*, July 7, 1995). Tai reiškia, kad nors tyrimo poligrafu rezultatai gali būti priimti jei atitinka tam tikras sąlygas, kiekvienas atvejis ir kiekviena sąlyga turi būti vertinami atskirai.

Reikia pastebėti, kad ne visi teismai pripažino tyrimą poligrafu, atitinkamai, jo rezultatus, moksliskai pagrįstais, todėl remdamiesi *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals* byloje suformuluotu standartu juos atmesdavo kaip nepakankamai moksliskai patikimus. Toks sprendimas buvo priimtas, pavyzdžiui, *United States v. Cal* byloje (December 3, 1997). Taip pat, mokslininkų teigimu, kai kurių valstijų teismai, nors ir pripažino psichofiziologinio tyrimo rezultatus moksliskai pagrįstais, tačiau vis dėlto laikė, kad jų panaudojimas yra labiau žalingas nei naudingas įrodinėjimo procese (Brown, 1999, p. 219). Kaip matome, nors *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals* byloje suformuluotas standartas suteikė daugiau lankstumo vertinant mokslinius įrodymus, tačiau ne visada garantuoja psichofiziologinių tyrimų poligrafu rezultatų pripažinimą įrodinėjimo procese, nes skirtingi teismai gali skirtingai vertinti tą patį mokslinį įrodymą.

Nepaisant *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc* suformuluoto standarto, APA pabrėžia, kad kartais teismų praktikoje teisėjai, priimdami sprendimus, vis dar remiasi *Frye v. United States* byla, t.y. visuotinio patikimumo standartu (The Polygraph Test and Circumstantial...2024).

JAV teismų praktikoje, naudojant tyrimo poligrafu rezultatus kaip įrodymus, ypač išryškinama poligrafologo kompetencijos svarba. Pavyzdžiui, byloje *United States v. Galbreth* teismas, kaip įrodymus, priėmė eksperto parodymus dėl psichofiziologinio tyrimo rezultatų, tačiau akcentavo, kad, kiekvienoje byloje sprendžiant dėl šio įrodymo reikia atsižvelgti poligrafologo išsilavinimą, patirtį ir pasiekimus. Tokiu būdu siekiama užtikrinti atliekamo tyrimo profesionalumą (October 4, 1995). Taigi jei psichofiziologinį tyrimą

atlikęs poligrologas, teismo nuomone, nėra kompetentingas, negali pagrįsti tyrimo, šio tyrimo rezultatai nėra priimami kaip įrodymas (*United States v. Duque*, July 30, 1998).

Įdomu pastebėti, kad Indianos Aukščiausiasis Teismas yra vienas iš nedaugelio, kuris yra nustatęs gana griežtas taisykles, kada tyrimo poligrafu rezultatai gali būti pripažinti įrodymais baudžiamojoje byloje. 2014 m. byloje *State v. Wroe*, suformuluotos 4 konkrečios sąlygos, kurioms esant tyrimo poligrafu rezultatai gali būti pripažinti įrodymais baudžiamosiose bylose:

1. kaltinimas ir gynyba turi pasirašyti susitarimą dėl tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo leistinumą teisme;
2. psichofiziologiniai tyrimo rezultatai priimtini, kai juos pagrindžia kompetentingas poligrologas;
3. priešinga šalis turi teisę į kryžminę poligrologo apklausą;
4. prisiekusieji yra įspėti apie tai, kad poligrologo parodymai apie psichofiziloginį tyrimą nepatvirtina ir nepaneigia nusikaltimo; taip paliekama teisė patiems prisiekusiesiems spręsti kokią įtaką tyrimo poligrafu rezultatai gali padaryti kitų įrodymų kontekste (*State v. Wroe*, September 9, 2014).

Taigi, tam, kad tyrimo poligrafu rezultatai būtų pripažinti, reikalingas abiejų šalių sutikimas, būtinas poligrologo profesionalumas, galimybė kitai šaliai šį ekspertą apklausti dėl tyrimo ir išaiškinimas prisiekusiems dėl poligrafo tyrimo reikšmės. Šiomis taisyklėmis siekiama užtikrinti subalansuotą požiūrį į tyrimų poligrafu rezultatų naudojimą.

Panašios sąlygos, taikomos ir kitų JAV valstijų teismų praktikoje. Pavyzdžiui, be poligrologo kompetencijos svarbos, kurią jau aptarėme, teismai akcentuoja kaltinimo ir gynybos susitarimą (pavyzdžiui, *United States v. Murdaugh*, March 28, 2024), kryžminę poligrologo apklausą (Matte, 2020).

Apibendrinant, tyrimo poligrafu rezultatai JAV pripažįstami įrodymais nuo 1975 m. Tačiau ekspertinių įrodymų, įskaitant poligrafo tyrimų rezultatų, naudojimą teismuose labiausiai liberalizavo *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceutical* byla, kurioje teisme leista naudoti mokslinius įrodymus, įskaitant naujesnes teorijas, metodikas, technikas, kurios yra patikimos, tačiau dar nėra visuotinai nepripažintos. Be to konstatuota, kad galutinį sprendimą dėl tyrimų poligrafu rezultatų priimtinumą priima teisėjas, vertindamas visus bylos aplinkybes. Nors *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceutical* standartas suteikė daugiau galimybių, tyrimo poligrafu rezultatus pripažinti įrodymais, JAV valstijų teismų praktika šiuo aspektu nėra vienoda. Daugiausia tai lemia skirtingas valstijų teisinis reglamentavimas šiuo klausimu. Visgi galima teigti, kad dažniausiai JAV teismai tyrimo poligrafu rezultatus pripažįsta įrodymais kai: kaltinimas ir gynyba sutinka dėl tyrimo poligrafu rezultatų

panaudojimo leistinumą teisme, kai tyrimą poligrafu atlieka ir jo rezultatus paaiškina teismui kvalifikuotas poligrafologas, kai bylos šalys gali apklausti poligrafologą kryžmine apklausa. Taigi tyrimo poligrafu rezultatai nėra automatiškai priimami kaip įrodymai. Jų priimtinumą priklauso nuo daugelio sąlygų ir konkrečios bylos aplinkybių.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Poligrafas melo neaptinka, šiuo prietaisu užfiksuotų fiziologinių rodiklių pokyčius vertina tik poligrafo specialistas ir be šio specialisto vertinimo, atlikto tyrimo rezultatai neturi praktinės naudos.

2. Psichofiziologinio tyrimo poligrafu esmė – stebėti ir nustatyti tiriamo asmens fiziologinių reakcijų ir žodinių atsakymų į pateikiamus klausimus neatitikimus, siekiant įvertinti ar tiriamojo reakcijos rodo galimą jo sąžiningumą, informacijos slėpimą ar melą.

3. Lietuvoje, palyginus su JAV teisinis reglamentavimas dėl psichofiziologinio tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo yra griežtesnis ir labiau apribotas. Tyrimą poligrafu gali atlikti tik griežtai apibrėžti subjektai, tyrimas taikytinas tik ribotam ir siauram asmenų ratui. Šį tyrimą galima taikyti tik nusikalstamų veikų, susijusių su įslaptinta informacija, atžvilgiu. Tyrimo poligrafu rezultatai nelaikomi įrodymais. Psichofiziologinio tyrimo taikymo policijos veikloje instrukcijos IX skyrius išplečia tyrimo poligrafu taikymo apimtį. Nors policijos įstaigos ir teismai, pagal Poligrafo naudojimo įstatymą nėra tyrimo poligrafu subjektai, praktikoje jie tokius tyrimus taiko/ inicijuoja.

4. JAV teisinis reglamentavimas nors ir nevieningas, leidžia plačiau ir lanksčiau, nei Lietuvoje, naudoti psichofiziologinį tyrimą. Liberaliausias – Naujosios Meksikos teisinis reglamentavimas. Čia tyrimo poligrafu rezultatai pripažįstami įrodymais be kaltinimo ir gynybos sutikimo, jei atitinka 6 griežtus priimtino reikalavimus. Tai – kvalifikuoto tyrėjo, mokslinio patikimumo, susipažinimo su išankstine informacija apie tiriamąjį, svarbių, su objektyviais faktais susijusių klausimų, trijų diagramų, garso ir vaizdo įrašų darymo reikalavimai.

5. Palyginus su JAV, Lietuvoje psichofiziologinio tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo galimybės – siauros. Galutinai vieninga ir nuosekli Lietuvos teismų praktika dėl psichofiziologinių tyrimų poligrafu rezultatų panaudojimo buvo suformuota 2019 m. Šie rezultatai nelaikomi įrodymais, gali būti naudojami tik kaip pagalbinė, papildoma priemonė ir tik tuomet kai tai būtina. Jie gali sustiprinti teismo vidinį įsitikinimą, tačiau negali būti lemiamu veiksmu priimanč sprendimą.

6. JAV tyrimo poligrafu rezultatai pripažįstami įrodymais nuo 1975 m. Šių rezultatų panaudojimą teismuose labiausiai liberalizavo *Daubert v. Merrell Dow Pharmaceutical* byla, kurioje leista naudoti patikimus, tačiau dar nesulaukusius visuotinio pripažinimo mokslinius metodus. Nors ši byla suteikė daugiau galimybių, tyrimo poligrafu rezultatus pripažinti įrodymais, JAV valstijų teismų praktika – nevienoda. Dažniausiai tyrimo poligrafu rezultatai pripažįstami įrodymais kai: kaltinimas ir gynyba sutinka dėl tyrimo

poligrafu rezultatų panaudojimo leistinumą teisme, kai tyrimą poligrafu atlieka ir jo rezultatus paaiškina teismui kvalifikuotas poligrafologas, kai bylos šalys gali apklausti poligrafologą kryžmine apklausa. Nevienodą JAV teismų praktiką lemia ir skirtingas valstijų teisinis reglamentavimas.

Pasiūlymai įstatymų leidėjui.

Papildyti Lietuvos Respublikos poligrafo naudojimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalį 7 ir 8 punktais: „Tyrimo subjektai ir objektai

1. Tyrimo subjektai yra šios valstybės institucijos:

1) Vidaus reikalų ministerijos įgaliotos institucijos;

2) krašto apsaugos sistemoje – Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos;

3) Valstybės saugumo departamentas;

4) Finansų ministerijos įgaliota institucija;

5) Specialiųjų tyrimų tarnyba;

6) Vadovybės apsaugos tarnyba;

7) Lietuvos policija;

8) Lietuvos Respublikos teismai.“

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Lietuvos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios* Nr. 33, 1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos poligrafo naudojimo įstatymas (2000). *Valstybės žinios* 75, 2273.
4. Lietuvos Respublikos poligrafo naudojimo įstatymo Nr. VIII-1906 4 straipsnio pakeitimo įstatymas (2020). *TAR* Nr. 10917.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 12 d. nutarimas Nr. 1131 Dėl Tyrimo poligrafu taisyklių ir Leidimo atlikti tyrimus poligrafu formos patvirtinimo (2022). *Valstybės žinios* Nr. 72-3079.
6. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2009 m. rugsėjo 4 d. įsakymas Nr. 5-V-635 „Dėl Psichofiziologinio tyrimo taikymo policijos veikloje instrukcijos patvirtinimo“ (Paskelbta institucijos).

JAV teisės aktai:

7. Federal Rules of Evidence (1975).
8. Iowa Code (1851).
9. California Penal Code (1872).
10. California Evidence Code (1965).
11. New Mexico Rules of Evidence (1978).
12. New Mexico Statutes (2023).

Specialioji literatūra:

13. Alder, K. (2007). *The Lie Detectors – The History of an American Obsession*. New York: Free Press.
14. Amsel, T. T. (2019). Planting the Seeds of Polygraph's Practice. A Brief Historical Review. *European Polygraph* Vol. 13 No 3,49.
15. Balabanova, L.M. (1998). *Sudebnaja patopsihologija (voprosy opredelenija normy i otklonenij)*. D.: Stalker.
16. Baltrūnienė, J. ir Janušauskas, A. (2013). Psychophysiological examination using polygraph: theoretical aspect of the using. *Kriminalist" pervopečatnij : mižnarodnij naukovo-praktičnij juridičnij žurnal* № 7.

17. Bates Norum, S. (2024). Changing all the time: ai's impact on humanity's role in common law development and interpretation. *Boston university law review*. Vol. 103.
18. Belevičius, L. (2009). Reikalavimai techninių priemonių naudojimui baudžiamajame procese. Iš autorių kolektyvas. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius : Industrus.
19. Brjanskaja, E.V., Samarin, V.I. (2018). K voprosu o dopustimosti primenenija poligrafa v processe dokazyvanija po ugolovnomu delu. *Žurnal Belorusskogo gosudarstvenno- go universiteta. Pravo* No. 3..
20. Cook, G. and Mitschow, C. (2019). Beyond the Polygraph: Deception Detection and the Autonomic Nervous System. • *Federal Practitioner* 36,7.
21. Čiočys P. (2002). Teisės pagrindai. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija.
22. Fedoceeva E. L.(2022). K voprosu o primenenii poligrafa v dokazyvanii po ugolovnym delam. *Vestnik Ural'skogo juridičeskogo instituta MVD Rossii*. № 2.
23. Fersa, H. S. (2024). The Effectiveness of The Polygraph Instrument (Lie Detector) As Evidance In Court. *Andalas Law Journal*, Vol.. 9, Iss. 1.
24. Gannon, T. A. et al. (2008). Does the polygraph lead to better risk prediction for sexual offenders? *Aggression and Violent Behavior* Vol. 13, Iss.1.
25. Gerasimova E.V., i dr. (2020). Ispol'zovanie poligrafa v ugolovnom sudoproizvodstve. *Vestnik Volžskogo universiteta imeni V.N. Tatiševa* № 3, tom 1.
26. Giardino, N. D. (2002). Comparison of finger plethysmograph to ECG in the measurement of heart rate variability. *Psychophysiology* Vol. 39, Iss. 1.
27. Goda, G. (2010). Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese. *Teisė* Nr. 76.
28. Gorbatkova, N. (2019). Psichofiziologinis tyrimas: procesinė kriminalistinė charakteristika ir problematika. Magistro baigiamasis darbas. Vilniaus universitetas,
29. Greely H. T. and Illes J. (2007). Neuroscience-Based Lie Detection: The Urgent Need for Regulation. *American Journal of Law & Medicine* Vol. 33, Iss. 2-3
30. Juškevičiūtė, J. 29 skyrius. Psichofiziologinis tyrimas. (2013). Iš Kurapka V. E. ir kt. *Kriminalistika. Taktika ir metodika. Vadovėlis*. Mykolo Romerio universitetas.
31. Kibirkštis, E ir kt. (2012). *Informacinė medžiaga apie poligrafijos pramonę*. Kaunas: Technologija.

32. Kotsoglou, K.N. (2021). Zombie forensics: the use of the polygraph and the integrity of the criminal justice system in England and Wales, *The International Journal of Evidence & Proof* Vol. 25 Iss. 1.
33. Kovalenko, A. ir Saldžiūnas, V. (2011). Psichofiziologinių tyrimų, naudojant poligrafa, teisinis reglamentavimas ir praktika Lietuvos Respublikoje. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* Nr. 5.
34. Kraujalis, L. ir Malewski, H. (2022). Psichofiziologinių tyrimų naudojant poligrafa Lietuvoje šiuolaikinės aktualijos (atlikimo sąlygos, metodikos ir tyrimų apžvalga. *Kriminalistika ir teismo ekspertologija: mokslas, studijos, praktika* Nr. 18.
35. Langleben D. D. and Jane Campbell, M. (2013). Using Brain Imaging for Lie Detection: Where Science, Law and Research Policy Collide *Psychol Public Policy Law*. Vol. 1, Iss. 2.
36. Lantuh È.V. (2012). Sovremennye vozmožnosti i problemy proizvodstva psihofiziologičeskikh ěkspertiz s ispol'zovaniem poligrafa pri proizvodstve po ugolovnym delam. *Vestnik Sankt – Peterburgskogo universiteta MVD Rossii* Nr. 2(54).
37. Mallow, M. S. (2020). The admissibility of polygraph test as evidence. *Proceedings of SOCIOINT 2020- 7th International Conference on Education and Education of Social Sciences* 15-17 June.
38. McCall, B. (2024). Voice Stress Analysis: Is “Some Evidence” Sufficient Grounds for Making Legal Determinations? *Barry Law Review*. Vol. 29.
39. Meijer , E. and Verschuere. B. (2010). The polygraph and the detection of deception. *Journal of Forensic Psychology Practice* Vol. 10 .
40. Meijer, E. H. and P. J. van Koppen (2008). Lie Detectors and the Law: The Use of the Polygraph in Europe. In Canter, D. and Žukauskiene (eds.), R. *Psychology and Law. 1st Edition*. Routledge.
41. Močagin. P.V. (2012). Psihofiziologičeskoe issledovanie kak raznovidnost' metoda vyjavlenija skryvaemoj informacii: ponjatie i sušnost. *Ėkonomika i pravo* Vyp. 4.
42. Monguš, A. S. È. (2018). *Kriminalističeskoe značenie primenenija poligrafa*. Magisterskaja rabota. Juridičeskij institut Tomskogo Gosudarstvennogo universiteta.
43. Motlyakh, O.I., and Shapovalov, V.O. (2022). The essence of polygraph test formats and requirements for their application. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, Vol. 12, Iss. 1.

44. Nefed'ev A. S. (2014). Poligraf v dejatel'nosti podrazdelenij ugovnogo rozyska organov vnutrennih del po raskrytiju ubijstv prošlyh let. *Jurid. nauka i praktika* №4, 28.
45. Nelson, R. (2016). Testing the Limits of Evidence Based Polygraph Practices, *Polygraph*, Vol. 45 , No. 1.
46. Nopsek, T. et. al. (2023). Polygraph examination in the context of expert evidence in criminal proceedings. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*. Vol 13, Iss. 1.
47. Osipov, Ja.V. (2012) Sovremennye tehničeskie sredstva detekci lži. *Vestnik Sankt –Peterburgskogo universiteta MVD Rossii* Nr. 2, 54.
48. Panjaitan, B. N. and Chumbradika, C. (2023). Review of polygraph instruments as evidence in court in fulfilling the Criminal procedure code jo law number 19 of 2016 concerning amendments to law number 11 OF 2008 concerning electronic information and transactions, *Jurnal Scientia*, Vol. 12 No. 03.
49. Ramachandran V.S. (ed.) (2012). Encyclopedia of Human Behavior. Second Edition.
50. Reid S. E. (2001). Military Rule of Evidence 707 and the Art of Post-Polygraph Interrogation: A Proposed Amendment to the Blanket Exclusionary Rule. *The army lawyer* Novelmer.
51. Saakjan, A. G. (2019). Ob ispol'zovanii poligrafa v ugovno-processual'noĭ dejatel'nosti v Rossijskoĭ Federacii. Na osnove opyta Soedinennyh Štatov Ameriki, *Zakon i pravo* No.9.
52. Sadekov R.R. (2023). Aktual'nye aspekty primeneniya psihofiziologičeskikh metodov issledovanija s ispol'zovaniem poligrafa pri osušestvlenii mer gosudarstvennoj zašity v otnošenii učastnikov ugovnogo sudoproizvodstva. *Voprosy bezopasnosti* № 2.
53. Saldžiūnas, V. ir Kovalenko, A. (2012). Poligrafas Lietuvoje ir svetur. Iš (sud. Juodkaitė-Granskienė, G., Gorbatkov, A. *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksui - 10 metų*. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras.
54. Schauer, F. (2012). Lie-Detection, Neuroscience, and the Law of Evidence, *Virginia Public Law and Legal Theory Research Paper* No.49.
55. Serhii, A. et al. (2023). Legal principles of polygraph use in the field of corruption prevention: international experience, *Cuestiones Políticas* Vol. 41. No. 77.
56. Smolkova I. V. (2023). Istoriya poyavleniya poligrafa i ego primeneniya v praktike raskrytiya i rassledovaniya prestuplenij [The history of the appearance of the

- polygraph and its application in the practice of solving and investigating crimes]. *Kriminalistika: vchera, segodnja, zavtra* vol.25 no.1.
57. Stempkowski, M. (2013). Polygraph in Austria. *European Polygraph*, Vol. , Iss. 24.
 58. Takulinskaitė, J. (2019). Teisinis poligrafo taikymo reglamentavimas Europos Sąjungoje ir praktika. Magistro baigiamasis darbas. Mykolo Romerio universitetas.
 59. *The Polygraph and Lie Detection* (2003). Nacional Academies of sciences engineering medicine.
 60. Undeutsch, U. (2007). The actual use of investigative physiopsychological examinations in Germany. *European polygraph* Vol. 1, Iss. 5.
 61. Varlamov V. (2004). *Detektor lži. PĖR SĖ – Pres.*
 62. Veršickaja G.V. (2023). Processual'nye i taktičeskie osobennosti ispol'zovanija poligrafa v pravoohranitel'noj dejatel'nosti. *Bulletin of the volga region Institute of Administration* Vol. 23. № 1
 63. Vigluicci, V. V. (2015). Calculating Credibility: State v. Sharma and the Future of Polygraph Admissibility in Ohio and Beyond. *Akron Law Review*: Vol. 42 : Iss. 1 , Article 6.
 64. Walczyk J.J. et al. (2013). Advancing lie detection by inducing cognitive load on liars: a review of relevant theories and techniques guided by lessons from polygraph-based approaches. *Front Psychol* Vol. 4, Iss. 14.
 65. Was, Ch. et al. (2017). *Eye-tracking technology applications in educational research*. Hershey, PA: IGI Global.
 66. Widacki, J. (2012). Polygraph Examination in Criminal Cases. Current Polish Practice. A Critical Study. *European polygraph*, Vol. 6. Iss. 4.
 67. Widacki, J. et al. (2017). Polygraph Examinations of Civil Servants in Poland. *European Polygraph* Vol. 11, Iss. 1.
 68. Zanev, S. (2009). The History of Polygraph Use in Bulgaria. *European Polygraph* No.3 Iss. 10.
- Kiti šaltiniai:**
69. A Brief History of the Lie Detector It's surprisingly hard to create a real-life Lasso of Truth, Marsh 31 Jul 2019 <https://spectrum.ieee.org/a-brief-history-of-the-lie-detector> / [žiūrėta 2024 m. rugsėjo 18 d.].
 70. An in-depth investigation into artificial-intelligence-based attempts to recognize deception. Prieiga per internetą <https://www.technologyreview.com/2020/03/13/905323/ai-lie-detectors->

- polygraph-silent-talker-iborderctrl-converus-neuroid/ [Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 18 d.].
71. Bittlearchive, J.(2020). Lie detectors have always been suspect. AI has made the problem worse. March 13.Prieiga per internetą: <https://www.technologyreview.com/2020/03/13/905323/ai-lie-detectors-polygraph-silent-talk-orderctrl-converus-neuroid/>. [Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 18 d.].
 72. Brown J.J. (1999). Scientific Evidence and Experts Handbook.- New York: Aspen Law&Business.
 73. Dedicated to Evidence-Based Science & Practices, Prieiga per internetą: <https://www.polygraph.org/>[Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 17 d.].
 74. Dėl Lietuvos Respublikos Seimo narės Agnės Zuokienės paklausimo apie poligrafo naudojimą. Policijos Departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. 2012, gegužės 18 d. Nr. 5-S-1995 Prieiga per internetą: http://www.netylek.lt/uploads/tmce/files/570_Polic.dep._del%20poligrafo%20naudojimo.pdf. [Žiūrėta 2024 m. spalio 9 d.].
 75. How Do Examiners Evaluate Polygraph Data? (2024) May 5. Prieiga per internetą: <https://liedetortest.com/polygraph-examiner/how-do-examiners-evaluate-polygraph-data> [Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 18 d.].
 76. John Larson – The Innovator of Polygraph Science. Mar 14 (2024). Liedetortest. Prieiga per internetą: <https://liedetortest.com/polygraph-history/john-larson-the-innovator-of-polygraph-science> [Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 17 d.].
 77. Legal norms of polygraph application in different countries, Justice. Lie detection and personnel security agency, Prieiga per internetą: https://www.polygraph-spravedlyvist.org.ua/en/law_en/[Žiūrėta 2024 m. spalio 10 d.].
 78. Leonetti, C. (2017). Abracadabra, Hocus Pocus, Same Song, Different Chorus: The Newest Iteration Of The “Science” Of *Lie Detection*, 24 Rich. J.L. & Tech. 2.
 79. Majaski Ch. (2023). Are Lie Detector Tests Admissible in Court?, December 14. Prieiga per internetą: <https://www.lawinfo.com/resources/criminal-defense/are-lie-detector-tests-admissible-in-court.html>. [Žiūrėta 2024 m. spalio 05].
 80. Matte, A. James (2020) Examination And Cross-Examination Of Experts In Forensic Psychophysiology Using The Polygraph Prieiga per internetą: <https://www.expertpages.com/library/examination-and-cross-examination-of-experts-in-forensic-psychophysiology-using-the-polygraph> [Žiūrėta 2024 m. spalio 9 d.].

81. Mehrara, M. (2024). Push To Ban Polygraphs for Sex Assault Victims Amid Anger Over Practice. Oct 21. Prieiga per internetą: <https://www.newsweek.com/ban-polygraphs-sex-assault-victims-bill-1972110> [Žiūrėta 2024 m. spalio 9 d.].
82. Pauly, M. (2019). Polygraph Tests Are Notoriously Unreliable. They're Even Worse in Cases of Sexual Assault, April 5. Prieiga per internetą: <https://www.motherjones.com/politics/2019/04/virginia-justin-fairfax-sexual-misconduct-allegations-polygraph-unreliable/>. [Žiūrėta 2024 m. spalio 9 d.].
83. Poligrafas yra 100 % tikslus: Lietuvoje yra vienintelis specialistas, kuris gali pasakyti, kas sako tiesą, o kas meluoja (2022), spalio 28 d. Technologijos.lt Prieiga per internetą: http://www.technologijos.lt/n/zmoniu_pasaulis/S-110062/straipsnis/Poligrafas-yra-100--tikslus--Lietuvoje-yra-vienintelis-specialistas-kuris-gali-pasakyti-kas-sako-tiesa-o-kas-meluoja [Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 18 d.].
84. Synnott, J. and al. (2015). A review of the polygraph: history, methodology and current status. *Crime Psychology Review*
85. Stanley, J. (2018). How Lie Detectors Enable Racial Bias, October. Prieiga per internetą. <https://www.aclu.org/news/privacy-technology/how-lie-detectors-enable-racial-bias> [Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 18 d.].
86. State-by-State Guide to Polygraph Licensing (2024), July 17, Prieiga per internetą: <https://morganpolygraph.com/index.php/2024/07/17/state-by-state-guide-to-polygraph-licensing/>. [Žiūrėta 2024 m. spalio 9 d.].
87. The Polygraph Test and Circumstantial Evidence – Understanding the Law. May 18, 2024, Prieiga per internetą: <https://liedetectorstest.com/polygraph/the-polygraph-test-and-circumstantial-evidence-understanding-the-law> [Žiūrėta 2024 m. spalio 10 d.].
88. The Truth about Polygraph, And How Does It Work (2024). Prieiga per internetą <https://lafayettepolygraph.com/truth-about-polygraph/> [Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 18 d.].
89. Udashen G. A. (2003). Advanced Criminal Law Course. Chapter 27. Dallas, Texas. Prieiga per internetą: https://www.udashenanton.com/wp-content/uploads/2017/06/The_Law_of_Polygraph_Evidence.pdf [Žiūrėta 2024 m. spalio 9 d.].
90. Verschuere, B. (2024). Lie detection: Science or Pseudoscience? May, 17, 2024, Prieiga per internetą https://www.researchgate.net/publication/380640465_Lie_detection_Science_or_

Pseudoscience?channel=doi&linkId=66475dd922a7f16b4f305464&showFulltext=true [Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 18 d.].

91. Vol. 1, Iss. 1 Prieiga per internetą: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23744006.2015.1060080?scroll=top&needAccess=true>. [Žiūrėta 2024 m. spalio 9 d.].
92. William Marston and the Lie Detector. Feb 21 (2022). People Keys. Prieiga per internetą: <https://blog.peoplekeys.com/william-marston-lie-detector> [Žiūrėta 2024 m. rugsėjo 17 d.].

Teismų praktika:

Lietuvos teismų praktika:

93. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. kovo 28 d. Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių specialiųjų žinių panaudojimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga Nr. AB-50-1. *Teismų praktika* Nr. 50.
94. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. vasario 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-46/2010.
95. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-31-511/2018. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-47-648/2022.
96. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2024 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-58-489/2024.
97. Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. gegužės 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-106-579/2023.
98. Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. kovo 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. Nr. 1A-8-579/2024.
99. Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-60-1020/2024.
100. Kauno apygardos teismo 2009 m. vasario 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr.1-61-397/09
101. Kauno apygardos teismo 2011 m. gruodžio 23 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-156-493/2011.
102. Kauno apygardos teismo 2022 m. spalio 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-515-593/2022.
103. Kauno apygardos teismo 2023 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-378-737/2023.

104. Klaipėdos apygardos teismo 2008 m. gruodžio 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-99-106/2008.
105. Panevėžio apygardos teismo 2022 m. birželio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-58-350/2022.
106. Šiaulių apygardos teismo 2012 m. gruodžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-924-282-2012.
107. Šiaulių apygardos teismo 2024 m. spalio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-170-882/2024
108. Vilniaus apygardos teismo 2015 m. gegužės 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-275-562/2015.
109. Kauno apylinkės teismo 2023 m. gruodžio 7 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-2356-673/2023.
110. Panevėžio apylinkės teismo 2024 m. sausio 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-24-1082/2024.
JAV teismų praktika:
111. Frye v. United States, 293 F. 1013 (No. 3968). Court of Appeals of the District of Columbia, December 3, 1923.
112. United States v. Oliver, 525 F.2d 731 (No. 75-1149), United States Court of Appeals for the Eighth Circuit, October 31, 1975.
113. Daubert v. Merrell Dow Pharmaceuticals, Inc., 509 U.S. 579 (1993). U.S. Supreme Court, June 28, 1993
114. United States v. Galbreth, 908 F. Supp. 877 (D.N.M. 1995). United States District Court, District of New Mexico, October 4, 1995.
115. State v. Baca, 120 N.M. 383, 902 P.2d 65 (1995). Supreme Court of New Mexico, July 7, 1995.
116. United States v. Call, 129 F.3d 1402 (10th Cir. 1997). United States Court of Appeals, Tenth Circuit, December 3, 1997.
117. United States v. Duque, 154 F.3d 418 (5th Cir. 1998). United States Court of Appeals for the Fifth Circuit, July 30, 1998. Appeal from Southern District of Texas, No. G95CV457.
118. State v. Wroe, 16 N.E.3d 462 (Ind. Ct. App. 2014). Court of Appeals of Indiana, September 9, 2014.
119. United States v. Murdaugh, No. 9:23-396-RMG (D.S.C. 2024). United States District Court, District of South Carolina, March 28, 2024.

SANTRAUKA

Tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese galimybės

Rokas Kukanauza

Šio darbo tikslas – išanalizuoti tyrimo poligrafu rezultatų panaudojimo įrodinėjimo procese galimybes Lietuvoje ir JAV. JAV yra lyderė tarp visų pasaulio valstybių poligrafo naudojimo srityje. Šios šalies praktika dėl tyrimų poligrafu nepalyginamai didesnė, nei Lietuvos. Tad aktualu palyginti kaip reglamentuojamas psichofiziologinių tyrimų rezultatų panaudojimo baudžiamajame procese klausimas bei kokia yra teismų praktika šiose šalyse.

Tyrimas atkleidė, kad Lietuvoje teisinis reglamentavimas yra griežtas ir ribotas. Tyrimo poligrafu taikymo sritis apima tik siaurą asmenų ratą. Poligrafo taikymas kitoms nusikalstamoms veikoms tirti yra ribotas pagal Poligrafo naudojimo įstatymą, nors kai kurie poįstatyminiai teisės aktai išplečia šį taikymą, sukeldami teisinių prieštaravimų. Nors policijos įstaigos ir teismai, pagal Poligrafo naudojimo įstatymą nėra tyrimo poligrafu subjektai, praktikoje jie tokius tyrimus taiko/ inicijuoja.

JAV teisinis reglamentavimas leidžia plačiau naudoti tyrimo poligrafu rezultatus. Tačiau teisinis reglamentavimas labai priklauso nuo konkrečios valstijos. Nėra visoje šalyje vieningai galiojančio poligrafo naudojimo reglamentavimo. Naujosios Meksikos įrodymų kodekso taisyklė 11-707 atspindi liberaliausią, iš visų JAV valstijų, požiūrį. Šioje valstijoje leidžiama priimti tyrimo poligrafu rezultatus kaip įrodymus be abiejų šalių sutikimo. Tačiau šiems specifiniams įrodymams numatyti itin griežti priimtinumų reikalavimai.

Lietuvos teismų praktika dėl tyrimo poligrafu rezultatų yra aiškiai apibrėžta: jie nėra laikomi įrodymais ir gali būti naudojami tik kaip pagalbinė priemonė, padedanti sustiprinti teismo vidinį įsitikinimą, tačiau negali būti lemiamas veiksnys priimant sprendimą. Tuo tarpu JAV teismuose poligrafo tyrimų rezultatai gali būti pripažįstami įrodymais. Dažniausiai jie priimami tik tuo atveju, kai yra kaltinimo ir gynybos sutikimas, kai tyrimą atlieka kvalifikuotas specialistas, kuris gali būti apklaustas kryžmine apklausa, o teismas įvertina jų patikimumą. Visgi tokie rezultatai nėra automatiškai laikomi įrodymais, jų priimtinumą teismas kiekvienu atveju nustato individualiai.

Darbo autorius siūlo Lietuvos policiją ir teismus įtraukti į Poligrafo naudojimo įstatymo subjektų sąrašą.

SUMMARY

Possibilities of using the results of polygraph examinations in the evidentiary process

Rokas Kukanauza

The aim of this paper is to analyse the possibilities of using the results of polygraph examinations in evidence in Lithuania and the USA. The USA is a leader among all the countries of the world in the field of polygraph use. The practice of polygraph examinations in this country is incomparably higher than in Lithuania. Therefore, it is relevant to compare how the issue of the use of psychophysiological test results in criminal proceedings is regulated, as well as what is the court practice in these countries.

The study revealed that in Lithuania the legal regulation is strict and limited. The scope of application of polygraph examinations covers only a narrow range of persons. The use of polygraphs to investigate other criminal offences is limited under the Law on the Use of Polygraphs, although some sub-legislation extends this use, creating legal contradictions. Although police agencies and courts are not subject to polygraph examinations under the Law on the Use of the Polygraph, in practice they do apply/initiate such examinations.

In the US, the legal framework allows for a wider use of polygraph results. However, the legal framework is highly state-specific. There is no uniform nationwide regulation on the use of polygraphs. New Mexico Evidence Code Rule 11-707 reflects the most liberal approach of all US states. This state allows the admission of the results of a polygraph examination as evidence without the consent of both parties. However, these specific types of evidence are subject to very strict admissibility requirements.

Lithuanian case law is clear on the results of polygraph examinations: they are not considered evidence and can only be used as an auxiliary tool to reinforce the court's inner conviction, but cannot be decisive for the decision. By contrast, in US courts, the results of polygraph examinations can be admitted as evidence. They are generally only admissible if they are agreed by the prosecution and the defence, if the investigation is carried out by a qualified professional who can be cross-examined, and if the court assesses their reliability. However, such results are not automatically considered as evidence and their admissibility is determined by the court on a case by case basis.

The author proposes to include the Lithuanian police and courts in the list of subjects of the Law on the Use of Polygraph.